

CONSIDERAȚII PRIVIND JOCURILE POPULARE ȘI STRIGĂTURILE PRILEJUITE DE TÂRGUL (NEDEIA) DE PE MUNTELE GĂINA

Dominuț I. Pădureanu

I. CADRUL GEOGRAFIC ȘI ETNOGRAFIC. Constituind alături de Munceii Auriferi, cele două subdiviziuni ale Munților Metaliferi aflate în bazinul Arieșului, **MUNTELE GĂINA** - „**unul dintre cei mai frumoși munți**” ai Transilvaniei¹ -, este situat la 22°46'09" longitudine estică și 46°21'10" latitudine nordică, între văile Arieșului Mic, Abrudului și Crișului Alb, fiind bine sudat de Muntele Biharia pe care-l continuă spre sud, până la contactul cu depresiunea Brad – Hălmațiu. Separat de Munceii Auriferi și Munții Drocea prin Arieșul Mare și Valea de Lazuri, el se caracterizează prin îmbinarea elementelor celorlalte unități din jur.

Muntele Găina prezintă forme rotunjite și domoale, dezvoltate pe formațiuni cristaline, bulzuri tugiuate, calcaroase, bazinele largi pe văile care taie sedimentarul, forme tabulare și uniforme calcaroase în care se înserează spectaculos relieful carstic (Podul Grohotului, Cheile Uibărești, peșterile și dolinele din zona Bulzești sau de la izvorul Crișului), clipa calcaroasă Vulcan – monument al naturii – care străjuiește pasul Buceș - Vulcan, ce leagă depresiunea Brad cu Abrudul.

Peste osatura cristalină se află depozitele mezozoice, variate (calcare, conglomerate, gresii ș.a.), străpunse de cele eruptive, formate din triasic până în neogen. Prezența calcarului a dat naștere unor aspecte impunătoare, concretizate în abrupturi spectaculoase, creste cu vârfuri izolate. Atrag atenția abrupturile din dreapta Arieșului Mic, aparținătoare Muntelui Piatra Albă, care reprezintă prelungirea estică a Muntelui Găina și Muntele Vulcan, al cărui nume nu are tangențe cu fenomenele eruptive. Sunt prezente, de asemenea, formele de relief carstice specifice rocilor solubile (lapiezuri, doline, peșteri ș.a.). Aspectul petrografic mozaicat a impus o acțiune selectivă a eroziunii, pe rocile mai dure dezvoltându-se forme mai semețe. Poziția sudică, relativ izolată, a Muntelui Găina, altitudinea sa mai coborâtă, determină diminuarea rolului de baraj montan în calea maselor de aer vestice; ca atare, între povâmișurile estice și cele vestice nu apar diferențieri izbitoare. Desfășurarea în altitudine a reliefului policiclic are efecte deosebite asupra temperaturii medii anuale: 7°C la baza muntelui, 3°C la cca. 1.200 m altitudine și -1°C - 2°C în partea înaltă a muntelui.

Reprezentând compartimentul cel mai înalt al Munților Metaliferi, cota maximă este atinsă în vârful **GĂINA (1.486 m)**, de formă conică, prelungit cu un întins platou (lipsit de pădure); acest platou, de forma unui triunghi echilateral cu laturile de cca. 2 km, oferă un punct de belvedere dintre cele mai renumite din Munții Apuseni: orizontul larg, de o inconfundabilă frumusețe, cuprinde culmile înalte ale Bihorului, Vlădeșei și Muntelui Mare (spre nord și nord - est), linia ușor zimțată a Trascăului (spre est), „marea de valuri” a Munților Metaliferi, Munții Zarandului și Codru Moma (spre sud și vest); de pe vârful Găina, se pot admira măreția și pitorescul vârfurilor Curcubătă Mare și Curcubătă Mică, înspre est și sud, apoi Vulcanul, Strâmba, Piatra Bulzului, precum și o mare parte a Văii Arieșului, a bazinului său hidrografic, crângurile de înălțime cu casele lor izolate.

Prin situarea lui în acest triplex confinium dintre izvoarele Arieșului Mare și Arieșul Mic, Ampoiului, Crișului Alb și Crișului Negru, prin faptul că a constituit până în pragul secolului al XX-lea, până la apariția în zonă a drumurilor moderne, a căilor ferate², un „nod” important de legătură între satele de pe versanții Apusenilor³, prin faptul că masivul a fost și este înconjurat de văi cu numeroase sate, Găina a deținut o poziție centrală între Țara Moților, Țara Crișurilor și Țara Zarandului, oferind condiții propice de accesibilitate, fiind favorabil desfășurării unei „sărbători pe înălțimi”, unei reuniuni umane de mare

¹ Silvestru Moldovan, Zarandul și Munții Apuseni ai Transilvaniei, Sibiu, 1898, p.104.

² Înainte de anul 1865, pe Valea Arieșului nu au existat drumuri! În 1865 s-a dat în exploatare șoseaua Turda – Câmpeni (reparată în 1924-1925, asfaltată în 1971). Între 1933-1943 s-a lucrat la șoseaua Avram Iancu – Bulzești (peste Dealul Crișului). După 4 ani, în 1957, s-a deschis șoseaua Arieșeni – Băița. În fine, în 1912 s-a dat în exploatare linia ferată îngustă (76 cm) Turda – Câmpeni – Abrud (94 km).

³ În Țara Moților multe crânguri se aproprie sau chiar depășesc ca înălțime Muntele Găina (1486 m): Bădăi – 1360 m și Cocești – 1200 m, ambele în com. Avram Iancu; Biharia – 1225 m și Ocoale – 1560 m, aparținând com. Horea; Tomnatec – 1560 m, aparținând com. Bistra. Ultimele două, depășesc nu numai altitudinea Găinii, ci și limita așezărilor permanente din tot restul Carpaților românești! În trecut, nevoile vieții au făcut ca drumurile „peste Găina” să fie pentru moți și crișeni practici uzuale. Pe aici treceau „văsari” moți, în drumurile lor spre Țara Zarandului, Belgrad etc. (vezi: Silvestru Moldovan, op. cit., p.114). Un drum spre Hălmațiu, devenit uzual de timpuriu, trecea chiar pe sub vârful Găinii (vezi Pompiliu Teodor, Avram Iancu în memorialistică, Cluj, 1972, p. 80).

ampliare. Din punct de vedere etnografic, arealul geografic general la care ne referim, reprezintă, incontestabil, una dintre zonele cele mai interesante din România, o adevărată „comoară”, după cum bine o caracteriza cunoscuta cercetătoare Lucia Apolzan. Dintre cele 29 de zone și 23 de subzone etnografice, câte numără Transilvania, 7 subzone – potrivit opiniei etnografului Valer Butură – aparțin zonei Munților Apuseni⁴.

Detaliind, etnograful Nicolae Dunăre consemna următoarele zone etnografice: Țara Zarandului (valea superioară a Crișului Alb), Țara Bihariei (valea superioară a Crișului Negru), zona Huedin (valea superioară a Crișului Repede), Țara Țopilor (valea superioară a Arieșului) – sau Țara Moților, în sens restrâns –, Buciumăneasa (zona Abrudului), Mocăneasa (zona de sud – est a Munților Apuseni)⁵.

Alți specialiști⁶, luând în calcul criteriul economico – etnografic, au zonat Munții Apuseni în două mari entități economico – etnografice: prima, a mineritului, cu centrul la Roșia Montană – Abrud – Brad, iar a doua, a prelucrării lemnului, cu centrul la Câmpeni, aceasta integrând o mare parte a arealului geografic al Găinii.

Analizați tot sub raport etnografic, versanții sudici ai Muntelui Găina aparținând Țării Crișurilor, iar cei nordici, Țării Moților – o entitate etno – geografică (ce se suprapune, în linii mari, peste bazinul superior al Arieșului, ocupând o suprafață de peste 800 km²), cu adânci și reverberante semnificații pentru istoria poporului român.

„Zestre” etnografice a zonei, i se circumscrie, cu strălucire (și) celebrul târg (nedeie) de pe Muntele Găina. Cumulând un dublu statut, de sărbătoare și târg, la nedeia de pe Muntele Găina au participat din vremuri imemorabile, locuitorii de pe versanții săi, locuitorii Țării Moților (moții) și cei ai Țării Crișurilor (crișenii)⁷, alți locuitori din zonele adiacente; cu timpul, aria participanților s-a extins, ajutându-se ca la această faimoasă sărbătoare montană să participe locuitori din arii concentrice tot mai îndepărtate, din întreaga Transilvanie, apoi din întreg spațiul carpato – danubiano – pontic, nelipsind, de timpuriu, călătorii și turiști de pe meleaguri străine. Rosturile acestei nedei (sărbători) au fost, în general vorbind, complexe, importanța lor fiind cu atât mai mare cu cât coborâm pe firul istoriei. Ea a constituit pentru moți, pentru participanții din arealul acestui faimos munte, prilejul de a evada pentru moment din izolarea (relativă) în care trăiau lungi perioade de timp. Aici, pe munte, ei depășeau dimensiunea strâmtă a vieții lor singulare, cu care erau confrunțați zi de zi, realizând „pe viu” apartenența lor organică la o realitate etnică, socială, politică, națională, culturală și religioasă precumpănitoare pentru Transilvania vremurilor de altădată.

Târgul (nedeia) de pe Muntele Găina – asemeni celorlalte nedei din arealul geografic românesc⁸ a favorizat schimburile de mărfuri, de experiență de viață și profesională, a stimulat dezvoltarea meșteșugurilor și a industriei casnice, a contribuit la păstrarea limbii naționale, a portului popular, a obiceiurilor și tradițiilor locale. A înlesnit și stimulat o mai bună cunoaștere între oameni și omogenizarea etnică în zonă, informarea de ansamblu privind situația generală și zonală (locală), economică, socială, politică, națională și religioasă a românilor, sărbătoarea în sine, a constituit un bun prilej pentru formularea, cristalizarea și inițierea de demersuri, forme și căi de acțiune menite să îndrepte radical sau să corijeze stări de lucruri nedrepte. Nedeia de pe Muntele Găina a fost, în permanență, un bun prilej de amplificare a contactelor umane în general, a contactelor dintre tineri în special, constituind un bun prilej de selecție maritală; ea a favorizat întâlnirile, cunoașterea sau revederea dintre tineri, consolidarea relațiilor sau a prietenii mai vechi sau mai recente, apariția spontană a altora noi, la baza multora dintre căsătoriile tinerilor din acest areal geografic stând această celebră sărbătoare montană (nedeie).

La Găina avea loc „târgul fetelor”⁹ – așa cum la Hălmagiu, în imediata apropiere, avea loc „târgul nevestelor”¹⁰ –, un târg – nedeie pentru (nu „de” ...) fete, preponderența și prioritatea în cadrul

⁴ Vezi: Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească. Transilvania – studiu etnografic*, București, 1989, p. 34 și 24-26.

⁵ N. Dunăre, *Pădurăritul tradițional în subzonele nord – estice ale Munților Apuseni*, în: APULUM (Alba Iulia), X, 1972, p. 606.

⁶ Radu Octavian Maier, *Contribuții etnografice asupra prelucrării lemnului în Munții Apuseni*, în: APULUM Alba Iulia, VII /II, 1969, p. 556.

⁷ „Fire și caracter foarte asemănătoare cu ale moților, asemenea acestora și prin îndeletniciri și suferințe, crișenii au fost mai apropiați de moți în toate împrejurările, la bine și la rău, în vremuri pașnice și în vremuri revoluționare” (Ștefan Pascu, Avram Iancu. Viața și faptele unui erou și marțir, București, 1972, p.20).

⁸ Vezi, pe larg: Pădureanu I. Dominuț, *Nedeile carpatice românești – dovezi incontestabile ale originalității, unității și continuității spiritualității noastre populare (cu referiri speciale la „Târgul de pe Muntele Găina”)*, în: BIHAREA. Culegere de studii și materiale de etnografie și artă. XXI (1994), Oradea, 1997, p.109-136.

⁹ Idem, *Târgul de pe Muntele Găina. Teză de doctorat*. Universitatea București, 1994, Mss., p.204.

¹⁰ Ibidem, p.205.

sărbătorii având-o ele, fetele – **fala și atracția sărbătorii!** Aici, ele erau văzute, admirate, cunoscute, curțate, pețite (cerute în căsătorie), dar nu erau vândute (așa cum – pe nedrept! – s-au străduit autorii străini, maghiari în primul rând, să convingă! ...). Și aici, sus, pe Muntele Găina (unde, peiorativ vorbind, satele se „mutau” pentru o zi ...) – la fel ca în multe alte părți ale pământului românesc, ca în multe alte locuri de pe bătrânul continent -, fetele se luau, nu se cumpărau! Altfel spus, în concluzie, **sărbătoarea a generat căsătorii, nu căsătoriile sărbătoarea!** ...

Târgul (nedeia) de pe Muntele Găina, un mare spectacol al vieții populare locale, a oferit, totodată, o excelentă ocazie de a îmbina utilul cu plăcutul; ea a constituit un moment cu adevărat deosebit în viața moșilor și crișenilor – în primul rând – a participanților în general; la cea mai mare sărbătoare anuală (montană) ei făceau și unele mici cumpărături (utile casei, gospodăriei, propriei persoane), apoi mâncau pe iarba verde, beau, jocurile și cântecele sporindu-le veselia și bucuria, făcându-i să uite pentru o zi greutatea și privațiunile de tot felul, oferindu-le prilejul de a-și „descărca” sufletul chinuit, de a rupe vieții puțin din ceea ce ar fi meritat pe drept, căci „**au dat vieții și istoriei imens și au primit puțin (...)** fiind timp de secole copiii suferinței!”¹¹.

Meleagurile de legendă, trecutul istoric bogat dar deopotrivă zbuciumat, aurul zonei și locuitorii „de aur” ai acesteia, caracterul mixt (politehnic) al ocupațiilor pe care le-au practicat cu măiestrie, graiul moșesc, cultura materială și spirituală a locuitorilor acestei „țări” - „de piatră”, „a aurului”, cum au mai denumit-o metaforic unii autori -, legendele legate de muntele Găina și sărbătoarea anuală de pe vârful acestuia, frumusețea morală și fizică a localnicilor, vechimea și continuitatea neîntreruptă a acestei sărbători ș.a., iată câțiva dintre factorii care au condus, de timpuriu, la apariția, creșterea și dispersia spațială a faimei muntelui Găina, a nedeii (sărbătorii) anuale de pe vârful său.

Dovezile, sublinierile în acest sens, nu lipsesc.

Dr. Adolf Schmidl – asupra căruia vom avea prilejul să revenim – scria (1863) că munții Transilvaniei „**sunt plini de numiri curat românești**”, numiri dintre care, la loc de cinste, el citează Găina¹².

Călătorul german **Rudolf Bergner**, un îndrăgostit de „**răpitoarele priveliști**” ale zonei, scria (1884) că oronimul Găina este „**citat frecvent nu numai în Transilvania, ci în toată Europa**”¹³. Sublinierea era reconfirmată (1888) de către **Teofil Frâncu și George Candrea**: „**numele acestui masiv a ajuns să fie cunoscut chiar și în țările cele mai depărtate**”. Coborând în timp, prima atestare certă a oronimului Găina datează din anul 1767, ea apărând în lucrarea lui **Joanne Fridváldszky**, „**Minerologia magni Principatus Transilvaniae seu metalla, semi-metalla, sulphura, salia, lapides & aquae conscripta**”, sub forma „**Gejina alpihus**”¹⁴.

Și cazul acestui oronim celebru demonstrează faptul că în ciuda unui trecut îndepărtat, exploatarea aurului său încă din antichitate¹⁵, atestarea scrisă este mult posterioară! Faptul nu trebuie să ne (mai) mire! Istoria universală, istoria noastră, abundă în toponime, hidronime, oronime, fapte și evenimente ș.a., înregistrate arbitrar de documentele medievale, de regulă atestările fiind posterioare momentului de început¹⁶. Ca urmare, în chip firesc, vechimea acestora – a Găinii în cazul de față – nu poate fi condiționată de vechimea atestării documentare!...

¹¹ Vasile Netea, Munții Apuseni, muzeu istoric și pantheon al poporului român, București, 1977, p.8.

¹² Ion Toderașcu, Unitatea românească medievală. Vol.I, București, 1988, p.34.

¹³ Rudolf Bergner, Siebenbürgen. Eine Darstellung des Landes und der Leute, Leipzig. Verlag von Hermann Bruckner, 1884, p.166.

¹⁴ Joanne Fridváldszky, Minerologia magni Principatus Transsylvaniae seu metalla, semimetalla, sulphura, salia, lapides & aquae conscripta, Claudiopolis, 1767, p.54.

¹⁵ Vezi în acest sens: M. Roska, Erdély Régészeti Repertórium, Cluj, 1942, p.22, 92, 95, 195, 282; D. Tudor, Orașe, târguri și sate în Dacia Română, București, 1968, p.202; Dorin Popescu, Prelucrarea aurului în Transilvania înainte de cucerirea română, în: MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE, București, Vol.II (1956), p.197; G. Popa-Lisseanu, Romanica. Studii istorice, filologice și arheologice, București, 1925, p. 213-214; Ștefan Olteanu, Valorificarea bogățiilor miniere de către poporul român în epoca veche și medie, în: REVISTA DE ISTORIE, București, Tom 34, Nr.3, Martie 1981, p.476; Sever Dumitrașcu, Note privind descoperirile arheologice din Munții Apuseni, în: CRISIA, Oradea, x(1980), p. 37; Joanne Fridváldszky, op. cit., p.54; P. Binder, Aurul românesc în secolul al XVI-lea. Lista lui Ioan Cărmăneș din Cluj despre minele și spălătoriile de aur (1560), în: REVISTA DE ISTORIE, București, Tom 39, Nr. 1, ianuarie 1986, p. 83 (între locurile de unde se extrăgeau aur, citează și „Aranijafw”. Corect ar fi trebuit să apară „Aranijas fw” – adică „obârșia Arieșului”, care trebuie circumscrisă Munților Metaliferi, respectiv arealului Găina – Biharea!).

¹⁶ Că așa stau lucrurile, o demonstrează un pasaj din Fridváldszky. Acesta scrie: „Quales illi, fuerint Aurileguli quorum vestigia in Bihar & Gejina alpihus vifuntur”, op. cit., p.54. El vorbește deci de „culegători de aur”, de vestigiile (urmele) de la Găina și Biharea, „aurileguli”-i secolului al XVIII-lea nefiind alții decât urmașii celor pomeniți de izvoarele antichității.

Oronimul Găina – la fel ca și Curcubăta ș.a. – s-a păstrat de-a lungul secolelor prin viu grai, ele făcând parte din „zestrea” lingvistică locală, pe care înaintașii au lăsat-o moștenire, din generație în generație, urmașilor, după cum se poate constata, oronimul Găina s-a păstrat până în zilele noastre într-o formă apropiată etimonului: *Găina* < lat. *gallina*¹⁷. Acest exemplu – dar și alte toponime și hidronime locale – l-au determinat pe **Ernest Gamillscheg** să concluzioneze că aici, **„atât numele de locuri cât și cele de râuri confirmă continuitatea Românilor”**¹⁸. Acesta este cadrul geografico – etnografic general căruia i se circumscrie sărbătoarea (nedeia) noastră, respectiv locul desfășurării ei de-a lungul secolelor.

II. JOCURILE ȘI STRIGĂTURILE – ÎN ARTICOLELE, STUDIILE ȘI LUCRĂRILE CARE SE REFERĂ LA TÂRGUL (NEDEIA) DE PE MUNTELE GĂINA

În cele ce urmează vom aborda – cronologic – articolele, studiile și lucrările a căror temă exclusivă sau principală vizează această sărbătoare montană anuală, cu precizarea că în studiul de față ne vom opri în primul rând asupra acelor informații, sublinieri și date care se referă – direct sau indirect, pe larg sau succint – la subiectul tratat.

Prima consemnare certă a sărbătorii de pe Muntele Găina – cunoscută în faza actuală a cercetărilor – **datează din secolul al XVIII-lea (1793), acest merit revenindu-i lui Michael Conrad von Heydendorff (1730-1821)**¹⁹.

Bun cunoscător al limbii române, vizitator oficial pe meleagurile Țării Moților – 1793, cu prilejul unei hotârnicii dintre Transilvania și Ungaria -, în „autobiografia” sa („*Eine Selbstbiographie*”), primarul Mediașului a redat cu fidelitate cele văzute²⁰. „*Eine Selbstbiographie*” se înscrie ca o amplă și consistentă cronică (acoperă mai bine de o jumătate de secol!), ca unul dintre izvoarele narative cele mai importante pentru cunoașterea istoriei Transilvaniei acelei epoci. Subliniind că Munții Apuseni sunt locuiți exclusiv de români, Michael Conrad von Heydendorff scrie despre portul și obiceiurile moților („*Motzen*”) și crișenilor („*Krissan*”), despre sărbătoarea de pe Muntele Găina. N-o face pe larg – așa cum ne-am fi dorit! -, dar nu scapă să menționeze cine deținea preponderența între participanți, respectiv aria geografică a acestora - „**tineretul masculin și feminin de pe ambele versante**” ale muntelui -, respectiv faptul că „**pe un plai de munte, numit Târgu Fetilor**”²¹ (n.n.P.D.), participanții dansează, petrec.

Precizarea sa este extrem de importantă și revelatoare: **nu sărbătoarea (nedeia, târgul), ci plaiul poartă numele de „Târgu Fetilor”!**... Abordările (1816) ce aparțin scriitorului maghiar **Ferencz Kazinczy (1759-1813)** – care în călătoriile sale prin Transilvania a ajuns până la Câmpeni²² – sau ale lui **Iacob Ferdinand Miller de Brasso (1818)**²³, nu aduc elemente notabile pentru subiectul nostru.

Agustino de Gerando (1820-1849), francez prin naștere, maghiar prin concepțiile vehiculate după căsătoria cu una dintre descendentele familiei Teleki (Emma), autorul lucrării „*La Transylvanie et ses habitants*” (apărută în anul 1845 la Paris și Leipzig, în franceză și germană), scriind despre minerii din zona Vulcoi – Bucium, pomenește de „**strigătele lor sălbatice**” („*leurs cris sauvages*”), de faptul că la joc erau incitați (1842) de un cimpoier ce debita o „**muzică îngrozitoare**” („*musique abominable*”)²⁴! Aceste „sublinieri” nu merită comentarii!

Despre târgul (nedeia) din 21 iulie 1852 – rămas „celebru” prin vizitarea sa de către împăratul Francisc Iosif I, dar și prin refuzul sistematic al „Craiului Munților” de a-l întâlni! .., avem informații de la

¹⁷ Într-o scrisoare de o indiscutabilă valoare documentară, datată Roșia Montană – 7 septembrie 1852, adresată de Simion Balint lui Alexandru Papiu Ilarian, oronimul apare citat de 3 ori sub forma „Galina” (vezi: Pompiliu Teodor, op. cit., p. 66-67).

¹⁸ Ernst Gamillscheg, *Über die herkunft der Rumänen*, Berlin, 1940, p. 15.

¹⁹ Adolf Armbruster, Daco – romano Saxonica, București, 1980, p. 379. Pentru „autobiografia” lui Heydendorff, vezi: Dr. Rudolf Theil, M. C. von Heydendorff. *Eine Selbstbiographie*, în: ARCHIV DES VEREINS FÜR SIEBENBÜRGISCHE LANDESKUNDE, XVIII, 1884, p. 245-258.

²⁰ Privitor la modul „cum” a descris el cele văzute cu prilejul vizitelor oficiale prin Transilvania (1773 și, pentru subiectul nostru, 1793), o interesantă subliniere face dr. Adolf Armbruster: Heydendorff a descris totul „cu o exacitate și cu un simț al detaliului care lasă impresia unei copieri după o înregistrare cu mijloace moderne, fotografice și fonice”! (Adolf Armbruster, op. cit., p. 263).

²¹ Ibidem, p. 378.

²² Kazinczy Ferencz, *Eredeti munkai*. Ed. Bujza es Schedel. II. Buda, 1839. Vezi și: Kazinczy Ferencz erdély útja (Călătoria lui Kazinczy Ferencz în Transilvania, în 1816), în: KOLOZSVÁRI KÖZLÖNY, Nr. 92, 1869.

²³ Ferdinand Miller de Brasso, *Geographisch – historische Beschreibung ... in Bihar*er Comitatus ..., în: ACTA LITERARIA MUSEI NATIONALI HUNGARICI (Buda), I (1818), p. 329-330.

²⁴ Ovidiu Bârlea, *Eseu despre dansul popular românesc*, București, 1982, p. 131.

Ioan Cavaler de Pușcariu. El consemnează că sărbătoarea - „**ca în tot anul**” – s-a bucurat de o amplă participare, la „**așa numitul târgul fetelor**” luând parte „**cu mii – bărbați și femei, tineri și bătrâni**”²⁵.

Descrierile aparținând lui **Eugen Filstch și Josef Vass (1857)**²⁶, respectiv **Jókai Mór (1859)**, nu aduc informații relevante privind jocurile populare sau strigăturile prilejuite de acestea. În ceea ce-l privește pe marele romancier maghiar **Mauriciu Jókai (Jókai Mór; 1825-1904)**, dacă nu i se poate imputa nimic pentru faptul de a nu fi scris despre un anume fapt sau lucru, i se pot imputa multe în legătura cu ceea „ce” a scris, despre modul „cum” a scris! În anul 1859, în propria-i revistă (umoristică!...) „**Üstökös**” („Cometa”), el publica articolul „**A geinai leányvásár**” („**Târgul de fete de la Găina**”).²⁷ Prin intermediul acestui articol, el este cel care a lansat și impus în Europa expresia „**leanyvasar: („târg de fete”), cu sens mercantil – tânăra fată avea „statutul” de marfă!... - , denigrator pentru români, pentru sărbătoarea (nedeia) de pe Muntele Găina!**” În cazul denumirii acestei sărbători montane (nedei), el a apelat la o conotație – deloc umoristică! -, deviind valoarea denotativă, sensul firesc al cuvântului, dându-i un caracter eufemizant, antiromânesc!

Jókai Mór a introdus în circuitul literar și științific european – datorită prestigiului literar de care se bucura, numeroaselor ediții ale romanelor sale în limbile de circulație internațională – multe inexactități, exagerări, denaturări, greșeli istorice, etnografice etc., privitoare la această sărbătoare - și nu numai! -, aducând mari deservicii românilor. Multe dintre acestea, inclusiv denumirea „târgul de fete”, au devenit în timp „teze” clasice datorită forței repetării lor continue. În legătură cu modul „cum” s-a documentat pentru ceea ce a scris despre nedeia de pe Muntele Găina, despre locuitorii Țării Moților, el se încadrează în categoria acelor autori despre care tot un străin, **Rudolf Bergner, arăta (1884) că „scriu despre (...) obiceiuri pe care nu le-au văzut niciodată, ci despre care au auzit doar ...”**²⁸!

Prima descriere a sărbătorii (nedeii) de pe Muntele Găina, făcută de către un localnic (moț), aparține învățătorului **G. Ioanette** din Câmpeni, fiind înserată în articolul „**O scurtă ochire asupra însemnătăților din Tier’a Mocilor**”, publicat în „**Foaie pentru minte, inimă și literatură**”, în anul 1860. El arată că anual, în luna iulie, pe vârful Muntelui Găina, se ține o mare „**sărbătoare populară**”, la care „**poți vedea toată junimea Munților Apuseni de ambele sexe**”. Consemnează, apoi, că lumea petrece, joacă, aici fiind prezenți „**spre a se produce cei mai renumiți fii ai lui Apollo – fluierași și cimpoiieri**”²⁹. Informații interesante datorăm dr. **Adolf Schmidl**, profesor de geografie, mineralogie, statistică și istorie la Politehnica din Budapesta. În lucrarea „**Der Bihargebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen**”, apărută la Viena, în anul 1863, el se oprește și asupra sărbătorii anuale de pe Muntele Găina.

Consemnând prezența pe platoul Găinii a mii de oameni, urcați sus pe munte cu cca. 4-5.000 de cai, în **capitolul „Muzica și dansul”** el arată că locuitorii „**de pe ambele versante ale muntelui, vin să petreacă cu dansuri și jocuri**”. „**Jocul** – continua el – **era cu chiuituri (n.n.P.D.) și se ținea în patru locuri** (Șesul mic de pe Curcubăta, lângă Piatra Grăitoare, pe Găina și la Gălășoia – n.n.P.D.)”.

Dr. **Adolf Schmidl** este relevant, scriind: „**Der Tancz Jocu Bihariu findet haupsachlich mit Absingen von Versen und improvisirten Stanzen stat**”³⁰. Fără a consemna textual vreo „chiuitură” din timpul jocului de pe Găina, dr. **Adolf Schmidl are meritul de a fi primul autor care, subliniind locul și importanța jocului popular – cea mai veche formă de artă! - , precizează faptul că acesta era însoțit de „chiuituri”** (improvisații în versuri). Deși a cunoscut bine „**Poema Munților Beiușului**” (1816), scrisă

²⁵ Ioan Cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 29-30.

²⁶ Vezi **Eugen Filstich**, *Feriereise in das siebenbürgische Erzgebirge* (Călătorie de vacanță în munții Apuseni), în: *VERHANDLUNGEN U. MITTHEILUNGEN DES SIEBENBÜRGISCHEN VEREINS FÜR NATURWISSENSCHAFTEN ZU HERMANNSTADT*, VII (1857), Nr.8 (august), p. 130-136; Nr.9 (septembrie), p. 147-156; **Josef Vass**, *Eine Wanderung nach der Eishohle bei Skerisora* (O excursie la ghețarul de la Scânșoara), în: *Idem*, VIII(1857), Nr.10 (octombrie), p. 162-170.

²⁷ **Mauriciu Jókai**, *A geinai leányvásár* (Târgul de fete de la Găina), în: *AZ ÜSTÖKÖS* (Budapesta), Nr.2 (1859), p. 82, 90-92. „Povestirea” (articolul) privind nedeia de pe muntele Găina, va constitui capitolul – cu același titlu! – înserat în romanul său „*Szegény gazdagok*” („Sărmanii bogații”), publicat doi ani mai târziu (1861). Romanul a fost reeditat în anii 1890, 1901, 1905, 1907, 1910, 1923, 1943 etc. El a fost tradus (și) în limbile slovacă, germană, engleză, daneză, polonă, română ș.a. În limba română a fost tradus de **Ionel Pop Mineanu**, sub titlu „*Fața neagră*” („Bogații sărmani”). Vol.I, București, 1937 (p. 153-162: „Târgul de fete de pe Muntele Găina”).

²⁸ **Rudolf Bergner**, op. cit., p. 166.

²⁹ **Ioanette G.**, *O scurtă ochire asupra însemnătăților din Tier’a Mocilor*, în: *FOAIE PENTRU MINTE, INIMĂ ȘI LITERATURĂ*, Anul 23, Nr. 39, din 27 septembrie 1860, p. 298.

³⁰ Dr. **Adolf Schmidl**, *Der Bihargebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen*, Wien, 1863, p. 146.

de Dimitrie Meciuc³¹ și, implicit, prima strigătură (chiuitură) consemnată în literatura română a epocii iluministe³², el nu o citează! Buna sa documentare, probitatea științifică, i-au permis să nu confunde (cum au făcut-o mulți alți autori!) Găina cu Călineasa, să nu atribuie sărbătorii de la Găina o strigătură ce ținea de „târgul de dat” de la Călineasa, lăsând astfel meritul acestei întâietăți intact, celui căruia îi aparținea și de drept și de fapt! Spre regretul nostru, deși dr. Adolf Schmidl pomenește de dansul (jocul) popular, chiuiturile și muzica de pe Găina, locul lor preponderent în economia desfășurării sărbătorii, el nu dă detalii. Totuși, lui îi revine și o altă întâietate: este primul autor care consemnează prezența la Găina a tulnicelor (pe lângă acestea el mai citând cimpoaiele și fluieralele).

Venind vorba de „chiuituri”, credem că se impun câteva sublinieri.

Aplecându-se asupra acestora, reputatul Ovidiu Bârlea făcea (1982) câteva detalieri interesante: „atari poezii debitate în timpul dansului se numesc strigături sau chiuituri (n. n. P. D.), local înlocuite cu alte sinonime: chiote în sud – vestul Transilvaniei, descântece prin Bihor, iar în Oaș și Maramureș, țâpuituri”³³.

„Chiuitura” și „strigătura” sunt, așadar, termeni sinonimi.

Această realitate a fost împărtășită încă din a doua jumătate a secolului trecut (1885), de doi specialiști de notorietate, Ioan Urban Jarnic (1842-1923) și Andrei Bârseanu (1858-1922) în cunoscuta lor lucrare „Doine și strigături din Ardeal” (1885).

În „Note la strigături”, cei doi autori fac mai întâi apel la un predecesor al lor, Ioan Slavici (1848-1925). Acesta, într-un articol publicat în „Educatorul”, sublinia sinonimia celor doi termeni, dându-le totodată și semnificațiile: Chiuitul (strigătura) este o glumă pusă în versuri, un joc de spint, un compliment galant, ori o scânteie satirică³⁴.

Ioan Urban Jarnic și Andrei Bârseanu își fac cunoscut apoi propriul punct de vedere: „În decursul jocului, românul are obicei de a recita cu glas mare, după tactul muzicii, fel de fel de versuri, cu scop de a mări veselia celor de față. Nu arareori aceste versuri se improvizează. Chiar în momentele în care se rostesc și în multe din ele se cuprind observațiuni satirice de tot potrivite. Versurile despre care e vorba se numesc strigături, chiote (chiuituri)...(n.n.P.D)”³⁵.

Sinonimia celor doi termeni este confirmată și de sursele contemporane.

Luiza Seche și Mircea Seche, confirmă acest fapt în „Dicționarul de sinonime al limbii române” (1982)³⁶.

Același lucru îl face și Dicționarul explicativ al limbii române (ediția 1975). Pentru „chiuitură” (chiui + suf. - „tură”, DEX- ul arată că are (și) sensul de „Versuri cu aluzii satirice sau glumețe, strigate în timpul executării dansurilor populare; strigătură, chiuit (...)”³⁷). Pentru „strigătură” DEX-ul arată că este o „specie a liricii populare, de obicei în versuri, cu caracter epigramatic, cu aluzii satirice sau glumețe ori cu caracter sentimental, care se strigă la țară, în timpul unor jocuri populare”, chiuitură, strigăt - striga + suf. - atura³⁸. Strigătura, făcută publică în timpul jocului, este în ultimă instanță un flash poetic - un distih, un catren, rareori de mărimi mai mari - al cărui mesaj are caracter satiric. Ea este o formă de exteriorizare a celui care în numele colectivității, însă din proprie inițiativă, o rostește, ea devenind, implicit și o formă de exteriorizare a acelei colectivități umane. Deși chiuitură - strigătură sunt sinonime, „chiuitura” este forma mai veche, utilizată predilect în secolul trecut, atât în vorbirea locuitorilor din Munții Apuseni, cât și în presa și literatura vremii. Al doilea termen, „strigătură”, folosit predilect în mediile intelectuale, s-a impus rapid, în favoarea sinonimului său.

Utilizarea lor în timp n-a respectat niște reguli, făcându-se aleatoriu. Totuși, în literatura de profil a secolului XIX se poate constata, cu ușurință, așa cum am subliniat, preferința pentru primul dintre

³¹ Deși scrisă în anul 1816 ea a văzut lumina tiparului de abia în 1854, fiind publicată în almanahul „Zorile Bihorului” (Oradea). Vezi pentru acest poet prea puțin cunoscut: Mircea Popa, Un poet al Munților Apuseni: Dimitrie Meciuc, în: ȚARA MOȘILOR. Studii, articole și comunicări. V. Clusium, 1997, p. 285-296.

³² Ibidem, p. 293 și 295. Textul acesteia este: „Cătu-i lumea și țier'a /Nu-i nevastă ca și-a mea”!

³³ Ovidiu Bârlea, op. cit., p. 130.

³⁴ Ioan Urban Jarnic și Andrei Bârseanu, Doine și strigături din Ardeal. Ediție definitivă (studiu introductiv, inedite, note și variante) de Adrian Fochi, București, 1968, p.371(in: „Note la strigături”). Deși lucrarea celor doi autori conține și materiale din Țara Moșilor (Abrud, Bucium și Vidra de Jos), nici unul dintre materiale nu provine de la nedeia de pe muntele Găina.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Luiza Seche și Mircea Seche, Dicționarul de sinonime al limbii române, București, 1982, p. 132 și 943.

³⁷ *** Dicționarul explicativ al limbii române, București, 1975, p. 148.

³⁸ Ibidem, p. 899.

termeni. Că așa stau lucrurile, ne-o dovedesc aparițiile (articole, lucrări) de profil, dintre care amintim: N. Pauletti, *Cântări și strigături românești de cari cântă fetele și ficiorii jucând* (1838 și 1962), Dobrin Boeriu, *Cântece și chiuituri populare* (1877 - are 2 texte din Bucium), Ioan Urban Jamic și Andrei Bârseanu, *Doine și strigături din Ardeal* (1885), Nicoară Simeon, *Doine și chiuituri de pe Arieș* (1887), Ion Pop Reteganu, *Chiuituri* (1887) și *Cine nu știe striga, cetească cartea asta, adecă Chiuituri de care strigă feciorii în joc* (1891), Victor Onișor, *Doine și strigături din Ardeal* (1894) ș.a.

Deși au utilizat termeni diferiți, autorii citați - și, asemeni lor, mulți alții pe care ni-i relevă, la o simplă lectură valoroasa lucrare "Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc" (vol.I, 1968), au vizitat aceleași creații ale liricii populare, demonstrând, o dată în plus, sinonimia de care am pomenit.

Pentru relevanța acestei sinonimii și folosirea (uneori de același autor!) celor doi termeni, amintim câteva din lucrările publicate de Vasile Sala: *Strigături bătrânești* - 1938, *Chiuituri bihorene* - 1938, *Frumusețea chiuiturii de pe plaiurile bihorene* - 1939.

Nemeș Ödön, alt autor care face referiri la sărbătoarea (nedeia) de pe Muntele Găina, scria (1868) că participanții la ea "petrec", dansează, totul pe un fond de „muzică veselă”³⁹.

Ioan Slavici (1871)⁴⁰ - influențat de ceea ce scriseseră Jókai Mór și dr. Adolf Schmidl - , Ioachim Drăgescu (1871)⁴¹ - primul autor român din secolul al XIX-lea care în titlul articolului său nominalizează oronimul Găina! - sau F. Solyom (1871)⁴², nu aduc elemente deosebite privind jocurile și strigăturile.

În anul 1872, în primitoarele pagini ale revistei "Familia", apare articolul "Tergulu de fete la Găina", scris de Rubin Patiția (1841-1918)⁴³, al doilea localnic (moț) care a abordat această sărbătoare.

Prin obiectivitatea și maniera de abordare, prin ceea ce a scris efectiv despre târgul (nedeia) de la Găina, Rubin Patiția⁴⁴ jurist de profesie, istoric ca vocație, om politic și mare patriot, memorandist de renume - se situează la loc de cinste între intelectualii români care au abordat acest subiect.

Cunoscutul intelectual moț, după ce făcea precizarea "am cercetat de mai multe ori acel târg în Găina", denunță cu vehemență "poveștile" și "scorniturile malițioase" privitoare la sărbătoare și locuitorii acestui ținut numit "Tier'a Motiilor", introduse în circuitul gazetăresc, literar etc., de către străini interesați. Cunoscător direct al sărbătorii descrise, participant multianual la aceasta, Rubin Patiția arată că participanții, după ce fac unele mici cumpărături, mănâncă - "un prânz, care poți zice că e comun" - , beau, joacă și chiuie⁴⁵.

Descrierea sa, realistă - caracteristică definitorie și a celorlalte descrieri făcute de autorii originari din Țara Moților -, confirmă concluziile, respectiv răspunsul formulat de folcloristul Ion Pop Reteganul (1835-1905) la întrebarea "Ce e nedeia?": "Nedeia e o sărbătoare strălucită, o zi de mare bucurie, împreună cu jocuri, praznice și prânzuri..."⁴⁶.

Următoarele abordări, aparținând lui Iosif Vulcan (1878)⁴⁷ - în manieră demografico - maritală - și S. Vizoly (1882)⁴⁸, nu aduc elemente noi.

Cu noutăți efectiv deosebite vine însă un alt localnic, al treilea care a scris despre sărbătoarea de pe Muntele Găina, mai puțin cunoscutul folclorist Grigore Sima al lui Ioan (1856 - 1907)⁴⁹ care, în anul 1883 publica în revista "Familia" articolul "Tergul de fete de la Găina"⁵⁰. Descriind cele văzute, el arată că sărbătoarea începe dis-de-dimineață, deschiderea sa "oficială" fiind marcată de "semețul sunet al

³⁹ Nemeș Ödön, A zarándi havasok és lakói (Munții și locuitorii Zarandului), Pest, 1869, p.113-114.

⁴⁰ Ioan Slavici, Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina (Românii din Ungaria, Transilvania și Bucovina), Wien, 1881.

⁴¹ Ioachim Drăgescu, Târgul de dat de la Găina din anul 1871, în: FAMILIA, Oradea, Anul VII, Nr. 42, din 17/29 octombrie 1871, p. 500.

⁴² Solyom F., O descriere a Găinii și a târgului de fete, în: BIHAR, VII (1871), Nr. 96- 98.

⁴³ Rubin Patiția , Tergulu de fete la Găina, în: FAMILIA (Oradea), Anul VIII, Nr. 8, din 20 februarie/3 martie 1872, p. 94-95.

⁴⁴ Născut în Câmpeni, avocat de profesie, istoric ca vocație, patriot și om politic proeminent, memorandist de frunte, Patiția a rămas un fiu credincios meleagurilor natale, până la moarte.

⁴⁵ Patiția Rubin, op. cit., p.94.

⁴⁶ Ion Pop Reteganul, Legende povestiri și obiceiuri românești, București, 1943, p.148. Între anii 1882-1885, el a funcționat ca învățător în localitatea Bucium - Sașa (jud. Alba). Vezi vol.: Trandafir și vioarele - 1884.

⁴⁷ Iosif, Vulcan, Găina târgul de fete, în: FAMILIA (Oradea), anul XIV. Nr. 37, Din 14/26 mai 1878, p. 230-231.

⁴⁸ Vizoly Z., Havasi láncaza (A geinai leányvásár. Kirándulás az Izbuc nevű periodikus forrásház stb.) - foileton din munți (Târgul de fete de pe Găina. Excursie la izvorul intermitent numit Izbuc), în: MAGYAR POLGÁR, 16 (1882), Nr. 193.

⁴⁹ Romulus Felea, Grigore Sima, folcloristul de la Cărpiniș, în: ȚARA MOȚILOR. Studii, articole și comunicări, Clusium, 1992, p.182 - 184; Idem, un folclorist uitat: Grigore Sima, în: "LIMBĂ ȘI LITERATURĂ", București, An. XIX, 1968, p.264 - 266; Iordan Datcu, S.C.Stroescu, Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc, București, 1979, p.397; I. Bratu, Grigore Sima a lui Ioan, în: "LUCEAFĂRUL", Sibiu, An VII, Nr. 3, 1 februarie 1908, p. 51; ș.a.

⁵⁰ Sima Grigore a lui Ion, Tergul de fete de la Găina, în: FAMILIA Pesta - Oradea, An XIX, Nr. 28, din 10/22 iulie 1883, p. 366 - 367.

tulnicului sau buciului⁵¹ (este primul autor care consemnează rolul "oficial al acestui instrument aerofon în desfășurarea sărbătorii!"). Legat de "închiderea" acesteia, folcloristul precizează că s-a "spart" numai atunci când s-a "amestecat" ziua cu noaptea... În privința participanților, **"bărbați și femei"** nu dă cifre, dar face o estimare generală: erau atât de mulți că **"abia te puteai mișca"**⁵²! El face referiri și la mărfurile expuse spre vânzare, nominalizând: **"plăcinte sănătoase de două degete de groase de nu și mai bine", "cârnați și tot felul de țuice", "tulnice, coase, oale, năfrâmi, cireșe" și multe altele "pe care cine le mai poate înșira"**⁵³. (Este primul care consemnează prezența pe Găina a cireșelor - fructe care la moți se coc mai târziu, în iulie).

În calitate de folclorist dar și ca participant activ la sărbătoarea de pe platoul Găinii, Grigore Sima are aprecieri laudative la adresa jocului ce avea loc cu acest prilej anual, fiind de părere că **"joc și chef ca la Găina nu s-a mai pomenit de când a croit Dumnezeu pământul acesta (...)"**⁵⁴. Cuvintele sale confirmă, dintr-un unghi particular, faptul că secole la rând, jocul popular s-a numărat între puținele "bucurii" de care au avut parte moșii. Folcloristul, preotul și învățătorul **Grigore Sima al lui Ioan** mai deține încă o prioritate, el **având meritul de a fi primul autor care**, scriind despre sărbătoarea (nedeia) în discuție, **consemnează textual una dintre cele mai cunoscute (celebre!) strigături** (chiuituri) debitate în timpul jocului:

**Ține moț de hastă straiță
Până hiț [joc]cu hastă moață.
Până mă hițai cu moața
Se duse moțul cu straița**⁵⁵.

Aluziile satirice, specifice acestei specii a liricii populare, sunt evidente.

Această consemnare inedită a folcloristului Grigore Sima, ne obligă la câteva (succinte) considerații privind strigătura în general.

În privința sorginții și conținutului strigăturii la români, **George Nițu** scrie că **"de la aceste sărbători populare (serbările dionysiace - n. n. P. D) și până astăzi strigătura s-a conservat în Dacia ca o moștenire a cultului dionysiac"**. Autorul, după ce-și exprimă părerea că **"în arealul traco-dacic strigătura este caracteristică numai spațiului vechii Dacii"**⁵⁶, continuă, subliniind că **"dacă ariile externe ale unei comunități lingvistice sunt mai conservatoare, după teoria lingvistului Matteo Bartoli, întemeietorul geografiei lingvistice, Dacia reprezintă tocmai o asemenea arie externă în care se păstrează urme ale komos-ului trac, din care dansul (hora) și strigătura sunt cele mai caracteristice"**⁵⁷.

Într-un valoros "Eseu despre dansul popular românesc", **Ovidiu Bârlea** sublinia cu pertinență că **"sincretismul dansului popular este întregit în chip organic de poezia debitată în ritmul lui măsurat. Ea (strigătura - n.n.P.D) a fost dintotdeauna însoțitoarea dansului (...)"**⁵⁸. Aceste opinii sunt completate în chip fericit de către **Octavian Buhociu**, pentru care petrecerile montane (prioritar ale tineretului), au trebuit să aibă și un rol de "cenaclu literar" în creația orală, epică, lirică, coregrafică, muzicală și artistică⁵⁹.

Munții Apuseni - a căror "inimă" dintotdeauna a constituit-o Țara Moșilor - au fost "unul dintre centralele de formare ale poporului român" (Ernest Gamillscheg)⁶⁰. Aici, **"de la daci și romani, la daco - romani și la români, permanența locuirii acestor meleaguri a fost o realitate netăgăduită"**⁶¹.

⁵¹ Ibidem, p. 366.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, p. 367.

⁵⁵ Ibidem. Pentru aria geografică a Munților Apuseni, prezența strigăturii în timpul jocului, este consemnată mult mai devreme (1816), fiind vorba însă de nedeia de la Călineasa. Dimitrie Mecu, în opera sa de căpătâi, "Poema Munților Beiușului" (1816), consemnează o strigătură (chiuitură) - prima, până la proba contrarie, ce apare consemnată în cultura română! -, cu caracter moral, ce satirizează lenea, incriminează băutura și efectele nefaste ale acesteia: "Ho, sărace dă mocan / Ține-te că ești roman / de-i vedea crișanul beat / d-acolo nu cere sfat".

⁵⁶ G. Nițu, Elemente mitologice în creația populară românească, București, 1988, p. 23.

⁵⁷ Idem, p. 24.; Ion Horațiu Crișan (Spiritualitatea geto-dacilor. Repere istorice, București, 1986, p. 291), subliniază faptul că muzica geto - dacilor era însoțită de dans. Dansurile acestora se practicau în ritualuri religioase, ceremonii funebre, la banchete sau alte ocazii (serbări obișnuite, la care face aluzie Pomponius Mela). La daci, arată istoricul clujean, n-au lipsit nici dansurile războinice, cele rituale, magice.

⁵⁸ Ovidiu Bârlea, op. cit., p. 129.

⁵⁹ Octavian Buhociu, Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească, București, 1979, p. 271.

⁶⁰ Apud Constantin C. Giurescu, Transilvania în istoria poporului român, București, 1967, p. 43.

⁶¹ Ștefan Pascu, Revoluția populară de sub conducerea lui Horea, București, 1984, p. 187.

Conexând între ele sublinierile și concluziile citate, avem - cel puțin în plan teoretic! - un puternic argument în favoarea vechimii și continuității strigăturii (și) în arealul geografic al Țării Moților, al Munților Apuseni în general. În secolul trecut, se pare, strigătura era general utilizată la nivelul acestui areal geografic, însoțind organic jocurile populare. Revenind la cronologia descrierii sărbătorii (nedeii) de pe Muntele Găina, consemnăm faptul că din anul 1884 avem două descrieri.

Prima descriere aparține lui **Amos N. Tulea** care, în articolul **"Găina"** (este primul care utilizează acest titlu semnificativ!), vorbește de jocurile populare, de **"instrumentele cărunților lăutari"**, din care se auzeau **"Ardeleana, Bătuta, Călușeriul și alte jocuri românești"**⁶². (Este primul autor care nominalizează câteva dintre jocurile de pe Găina).

A doua descriere aparține călătorului german **Rudolf Bergner**. Deși a vizitat Transilvania de două ori (1883 și 1886) și a ajuns în peregrinările sale atât la Câmpeni ("capitala" Țării Moților) și chiar mai sus, în amonte pe Arieș, el nu a urcat pe Găina!

În descrierea pe care o face, el remarcă preponderența petrecerii în raport cu latura economică a manifestării etnofolclorice, dar nu descrie special jocurile populare și nu citează nici strigăturile locale. Rudolf Bergner are meritul de a fi primul autor străin (din secolul al XIX-lea) care, scriind despre târgul (nedeia) de pe Muntele Găina, nu asociază - nici sub aspectul formei și cu atât mai puțin ca sens! - substantivul "fete" de cel de "târg"! Titlul capitoului său - din lucrarea **"Siebenburgen. Eine Darstellung des Landes und der Leute"** (Leipzig, 1884) - este relevant: **"Târgul de la Găina"**!...⁶³. Un an mai târziu (1885), în **"Telegraful Român"** apărea un articol privitor la Găina, al cărui autor a rămas anonim⁶⁴. El notează că localnicii - **"Moți și Moține"** - îmbrăcați în haine de sărbătoare, urcă la Găina **"pe jos și călare"**. Deși nu descrie jocurile populare și nu citează nici o strigătură, anonimul autor al articolului aduce un element de noutate, vorbind de adevărate "întreceri" de forță și virtuozitate la cântatul din tulinic: tinerele **"Moține"** suflau **"în buciurile cele mari, lungi de doi metri, spre a-și arăta tăria pieptului (...), o dovadă de putere și sănătate"**. Între altele, a rămas profund impresionat de **"frumoasele femei"** din Țara Moților!⁶⁵.

Descrierea apărută în **"Hunyad"** (Deva - 1885)⁶⁶, precum și cea aparținând lui **Ioan Buteanu** (1887)⁶⁷ - care pomenește totuși de **"specialul joc muntenesc în costume sărbătorești"** - nu vin cu noutăți privind subiectul nostru.

Următoarea descriere a târgului (nedeii) de pe Muntele Găina aparține cunoscuților **Teofil Frâncu** (1844 - 1903) - care semna cu pseudonimele **"Moțul"** și **"Frâncu-Moțul"** - și **George Candrea** (moț, de profesie învățător) și a fost inserată în monumentală lucrare **"Românii din Munții Apuseni (Moții)"**, apărută la București, în anul 1888 - prima monografie etnofolclorică din istoria folcloristicii românești⁶⁸. Cei doi autori, consemnează, între altele, masa servită sus pe munte - adevărată masă rituală - apoi petrecerea și veselie ce-i urma, în acompaniamentul **"ceterelor, clarinetelor, cimpoiilor și fluierilor"** (consemnează în premieră prezența unor instrumente muzicale).

Dintre strigături, la loc de cinste consemnează pe cea culeasă și publicată pentru întâia oară de către folcloristul Grigore Sima al lui Ioan. Urmează, în anul 1889, o descriere pitorească, ușor romanțată a sărbătorii de pe Muntele Găina. Autorul ei, Lengyel Sándor, o înserează într-o prelucrare literară pe care a publicat-o în **"Erdélyi Hirado"** (Cluj)⁶⁹. El menționează și trei strigături (care, din motive obiective - dar și din păcate! - nu ne-au fost încă accesibile!).

⁶² Tulea Amos N., Găina, în: REVISTA Reșița Montană, Banat, Anul I, Nr. 9, din 9 martie 1884, p. 3; Nr. 10, din 4/16 martie 184, p. 2-3; "Călușeriul" apare citat și mai devreme, în anul 1816, de către Dimitrie Meciuc ("Poema Munților Beiușului"), însă referințele priveau "târgul de dat" de la Călineasa, nu nedeia de la Găina.

⁶³ Rudolf Bergner, op. cit., Cap. V, p. 164 - 213.

⁶⁴ Târgul de fete din "Găina", în TELEGRAFUL ROMÂN, Sibiu, Anul XXXIII, Nr. 5, din 12/24 ianuarie 1885, p. 17 - 18; Nr. 6, din 15/17 ianuarie 1885, p. 21 - 23; Nr. 7, din 17/29 ianuarie 1885, p. 25 - 26.

⁶⁵ Dintre "frumoasele femei" locale (moațe) care au fost cerute în căsătorie și au devenit soții ale unor personalități românești, amintim pe: Carolina (n. Golgoț - Roșia Montană) soția lui Simion Balint; Iulia (n. Fălcuș - Roșia - Montană), soția lui B. P. Hașdeu; Eugenia (n. Macovei - Bucium), soția lui Ștefan Cicio Pop; Iudita (n. Tobias - Abrud), soția lui Ellie Măcelariu; tot soții moațe și-au luat și Iosif Hodoș, protopopul Ioan Gal, Aurel Vlad, medicul S. Stoica și Al. Borza și lista aceasta ar putea continua.

⁶⁶ Leányvásár a Geinan (Târgul de fete de pe Găina), în: HUNYAD, Deva, 9 (1885), Nr. 31.

⁶⁷ Buteanu Ioan, Stan'a de vale. Regiunea Munților Bihoreni, în: AMICUL FAMILIEI, Gherla - Cluj, 11 (1887), p. 159, 171.

⁶⁸ Teofil Frâncu, George Candrea, Românii din Munții Apuseni (Moții), București, 1888 (p. 62 - 72 - despre nedeia de la Găina).

⁶⁹ Lengyel Sándor, Egy csep a tribun véreből. Igaz történet (Un strop din sângele tribunului. Poveste adevărată), în: ERDÉLYI HIRADO, Cluj, 2 (1889), Nr. 302, p. 15 - 16.

În anul 1890, asupra târgului (nedeii) de la Găina se oprește cunoscutul folclorist **Simion Florea Marian** (1847 - 1907)⁷⁰.

El consemnează că după începerea "târgului", după ce participanții târguiesc cele necesare lor sau gospodăriei, "lumea începe să prânzească pe iarba verde și să se adune împrejurul igreților" (lăutarilor - n.n.P.D). "Căntecele igreților - precizează el - asurzesc pădurile"⁷¹.

Apoi, scrie folcloristul, "jocul sau hora se încinge peste întreg târgul în câte opt și zece grupe separate și formate din **Moți și Crișeni**, care în sunetul ceterelor, clarinetelor, cimpoaielor și fluierelor jucând își adresează prin chiuituri tot felul de satire"⁷², strigând Crișanul către Moț:

Ține Moțu de hastă straiță
Să mă hiț [joc]cu hastă moață.
Până mă hițai cu moața
Se duse moțul cu straița!⁷³

La care, întorcându-i "întepătura", Moțul îi răspunde (strigă):

"Măi crișene, lapte în teoc
Adă fata să ți-o joc.
De nu ți-oiu juca-o bire [bine]
Între smerii [smeii] în ea și în tire [tine]"⁷⁴.

(A doua strigătură are meritul de a releva, încă odată, viabilitatea rotacismului, specific graiului local).

Consemnările lui **Constant Améro** (1890)⁷⁵, **Raoul Chelard** (1891)⁷⁶ și **Jules Verne** (1892)⁷⁷, nu adaugă nimic notabil subiectului nostru.

O nouă descriere (1894), o datorăm lui **Vasile Dumbravă**. El consemnează faptul că după ce fac unele mici cumpărături (mărunțișuri), participanții mănâncă bine, apoi trec la joc, acesta fiind presărat cu strigături. Dintre acestea, el menționează pe cea introdusă în circuitul literar și științific de către folcloristul **Grigore Sima**⁷⁸.

Următoarea descriere (urmată de încă alte câteva, ale aceluiași), aparține folcloristului maghiar de origine română, **Moldován Gergely** (alias **Moldovan Grigore**; 1845 - 1930). Profesor de limba și literatura română la Universitatea din Cluj, colaborator al lui Jókai Mór, el nu a adus servicii culturii române și nici nu a sprijinit lupta de emancipare națională a românilor din Transilvania! În ceea ce privește activitatea sa ca "profesor" (1886 - 1919), Onisifor Ghibu îl dezaproba cu vehemență: "vor mai fi în lumea asta catedre bațjocorite, dar în halul celei de limba română de la Universitatea din Budapesta nu mai e nici una, afară de cea din Cluj, a lui Moldován Gergely"!...⁷⁹.

Abordând subiectul în discuție (în anul 1896), el nu vine cu date deosebite privind jocurile sau strigăturile de pe Găina. Reluând subiectul (1908), precizează faptul că petrecerea era plină de "chiot, joc și veselie"⁸⁰. În anul 1913 se oprește din nou asupra nedeii (târgului) de pe Găina, accentuând rolul "petrecerii"⁸¹. (Nu putem încheia referirile la acest autor înainte de a arăta faptul că într-un articol anterior

⁷⁰ Marian Simion Florea, Nunta la români, București, 1890 (Cap. X, p. 70 - 80: "Târgul de fete").

⁷¹ Atlas de "chiuituri", el a publicat mai apoi, "chiuituri din Bucovina", în: JUNIMEA LITERARĂ, IV (1907), p. 137 - 138.

⁷² Vezi nota 70, p. 71

⁷³ Ibidem, p. 75. Aceeași strigătură apare, un an mai târziu (1891) la Ion Pop Florantin, în lucrarea "Avram Iancu. Regele Carpaților". (vezi ediția nouă, 2001, p. 6), precum și la Tudor Pamfile (Sărbătorile la români, București, 1997, p. 101).

⁷⁴ Ibidem, p. 76. Adevărat horst etnolingvistic, arealul geografic la care ne referim - aparținător subdialectului crișean, respectiv graiului moțesc și bihorean - prezintă o serie de fenomene lingvistice extrem de interesante: palatalizarea dentalelor, păstrarea lui "u" final, epenteza lui "c" și - principala trăsătură a acestui grai! - rotacismul lui "n" intervocalic în cuvinte de origine latină: Găira (găina), bire (bine), curună (curună), lără (fină), căripă (câneapă), sârline (senine) ș.a. Pentru aceste aspecte, vezi: Teofil Frâncu, George Candrea, op. cit., p. 24 - 25; Idem, Rotacismul la moți și istrieni, București, 1886, p. 85 - 96; Sever Pop, Rotacismul în comuna Avram Iancu (Vidra de Sus) din Munții Apuseni, în: DACOROMÂNIA, VI (1929 - 1930), p. 393; Idem, (Contribuții la rotacism). 1. Din Munții Apuseni, în: DACOROMÂNIA, 7 (1931 - 1933), Cluj, 1934, p. 181 - 184; Emil Petrovici, Contribuții la studiul rotacismului. La moți din Scărișoara, în: DACOROMÂNIA, VIII (1934 - 1935), p. 149 - 163; Nicolae Mocanu, Asupra rotacismului dacoromân. Situația actuală în Țara Moților (comunele Scărișoara, Gârda și Arieșeni, jud. Alba), în: CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ, Cluj, 17.1. 1972, p. 81 - 97. ș.a.

⁷⁵ Améro Constant, Iarmarocul de fete în Ungaria, în: CONTEMPORANUL (Iași), 7 (1890), p. 22 - 27.

⁷⁶ Apud Radu Andrei, Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire, Cluj - Napoca, 1982, p. 232.

⁷⁷ Verne Jules, Le Château des Carpathes, Paris, 1892

⁷⁸ Dumbravă Vasile, Datul de la Călineasa, în: FAMILIA, Oradea, 30(1894), p. 349 - 352.

⁷⁹ Onisifor Ghibu, Nu din partea aceea. Studii și articole. 1904 - 1914, București, 1985, p. 354.

⁸⁰ Moldovan Grigore, Târgul de fete de la Găina, în: UNGARIA (Cluj), 2 (1908), Nr. 6-7.

⁸¹ Moldovan Gergely, Alsóléhvérmegey román népe, Budapest, 1913, p. 311.

consemnărilor citate, din 1888 - **"A mőczok között (Havasi emlékeimeből)";** "Printre moți (Amintiri din munți)" – el consemnează unele fragmente de strigături)⁸².

Ultima descriere din secolul al XIX-lea⁸³. a sărbătorii (nedeii) de pe Muntele Găina, o datorăm lui **Silvestru Moldovan**. Apărută într-un articol publicat în revista "Familia" (1898), el consemnează faptul că la Găina pe prim plan era **"petrecerea populară"** – latura economică având un rol secundar – că aceasta se desfășura cu lăutari, jocuri și chiuituri⁸⁴. "Cine a călcat pe aceste locuri și a stat de vorbă cu oamenii (...) – sublinia el cu obiectivitate dar și cu nostalgie – rămâne pentru totdeauna legat cu sufletul și de locuri și de oameni"⁸⁵.

Prima dintre descrierile secolului XX aparține lui **Imre Szabó** (1907) – reprezentant oficial al etnografiei maghiare. "Rodul" documentării sale – el a urcat sus pe Muntele Găina, ocazie cu care a făcut și 6 fotografii – l-a constituit articolul (14 p.) **"A geinai leányvásár"** (**"Târgul de fete de la Găina"**), titlu identic cu cel lansat în anul 1859 de către compatriotul său, Jókai Mór!... Articolul a fost publicat în anul 1907 în limba maghiară⁸⁶ și, la scurt timp, cu mici modificări, în limba germană (1914). Deși plin de neadevăruri și jigniri la adresa sărbătorii și a participanților la aceasta, articolul a devenit la scurt timp "izvor" documentar pentru unii specialiști vest europeni, pentru unele tratate și studii de folclor internațional (Georg Buschan, Rob V. Wikman, ș.a.).

"Mentorul" spiritual a lui Imre Szabó a fost Réthy – unul dintre marii adversari ai continuității românilor în Transilvania, creator de "teorii" fanteziste pe această temă!... - care, la rândul-i, a fost un activ și apropiat colaborator al lui Jókai Mór, al revistei acestuia **"Vasárnapi Ujság"**!. Comentariile sunt de prisos!

Revenind la articolul lui Imre Szabó, putem afirma liniștit că pentru modul "cum" a scris, pentru ceea "ce" a scris, putea să nu mai facă efortul de a se deplasa până la Găina! Meritul său efectiv rămâne cel de a fi făcut cele 6 fotografii amintite! Folcloristul maghiar nu vorbește de jocurile sau strigăturile de pe Găina, fapt ce nu i se poate imputa. În schimb, plecând de la ideea preconcepțuită a unui "libertinism românesc"(!...), de la convingerea că la Găina **"obiectul schimbului, vânzării și cumpărării era femeia"**⁸⁷ el introduce în circuitul științific european mari neadevăruri, jigniri grosolane la adresa românilor în general.

Dintre "specialiștii" maghiari care au scris despre sărbătoarea (nedeia) anuală de pe Muntele Găina, lui îi revine "meritul" de a fi atins apogeul în ceea ce privește denaturarea originii, locului și rolului acesteia în viața moților, a românilor din Transilvania. Alături de Jókai Mór, formează duetul maghiar a căror "performanțe" ("științifice", "literare") nu au mai fost depășite de compatrioți, "concepțiile" și "concepțiile" lor fiind însă repetate și iar repetate până la saturație de mulți dintre contemporanii sau urmașii lor!...

"Cazul" Imre Szabó confirmă – o dată în plus! – justetea concluziei formate de către americanul Milton G. Lehrer, potrivit căreia, "maghiarii n-au pierdut nici o ocazie de a denigra numele de român și de a prezenta opiniei publice mondiale poporul latin de la granițele răsăritene ale Europei drept un popor în toate inferior maghiarilor"!...⁸⁸.

⁸² În: KOLOZSVÁR (Cluj), 2 (1888), Nr. 22.

⁸³ "În trecutul nu prea îndepărtat – nota Ovidiu Bărlă – după toate indiciile, strigăturile, sub felurile lor forme, însoțeau pretutindeni jocurile românești.". "Cam de la sfârșitul secolului trecut, aria lor de răspândire a început să sufere îngustări. În zonele puternic influențate de gustul urban, strigătura a devenit desuetă de îndată ce a mijit conștiința că uzul ei ține de un gust rustic, mai înopoiat. De mult, minierii din ținutul Abrudului joacă țarina lor fără vre-o strigătură: pe cât e jocul de elegant și de cizelat, pe atât e de mut, jucătorii mulțumindu-se în momentele de maximă euforie cu câte un gherat printre dinți sau cu ajutorul degetelor" (Ovidiu Bărlă, op. cit., p. 134). În ceea ce ne privește, chiar dacă nu este vorba de moți de pe cele două brațe ale Râului (Arieșului), nu împărtășim în totalitate amintita opinie!...

⁸⁴ Silvestru Moldovan, Târgul de fete din Găina, în: FAMILIA, Oradea, 34(1898), p. 517 – 519.

⁸⁵ Idem, Zarandul și Munții Apuseni..., op. Cit., p. 69 (în lucrare, despre Găina vorbește special, între paginile 103 - 115).

⁸⁶ Szabó Imre, Ernyei Jozsef, A geinai leányvásár (Târgul de fete de la Găina), în: A MAGYAR NEMZETI MUZEUM ÉRTESÍTŐJE, Budapest, 1907, p. 274 – 287; Idem, Der Mädchenmarkt in Gaina, în: ANZEIGER DER ETHNOGRAPHISCHEN ABTEILUNG DES UNGARISCHEN NATIONAL MUSEUMS, Budapest, 6, 1914.

⁸⁷ Ion Mușlea, Târgurile de la Găina și Călineasa în însemnările călătorilor, savanților și literaților, în: Cercetări etnografice și de folclor, vol.II, București, 1972, p.376.

⁸⁸ Milton G. Lehrer, Ardealul, pământ românesc, București, 1989, p. 293. Iată încă o confirmare a acestei "politici" maghiare: în Transilvania de nord, ocupată în urma Diktatului de la Viena, din 30 august 1940, ungurii au aplicat rasismul prin legi și ordonanțe discriminatorii și prin reprimarea sălbatică a românilor, cu justificarea că: "românii sunt prin rasă și cultură inferiori ungurilor și, în consecință, nu trebuie să pretindă același tratament cu cel al naționalităților din stat" (citatul este din Raportul întocmit de către delegații speciali ai guvernelor de la Berlin și Roma – ancheta Henke-Rogieri – asupra situației din Transilvania de nord, document publicat în vol.: *** August 1944. Documente. Vol. III, p. 392).

"Procedeu" – condamnabil indiferent de circumstanțe! – la care a făcut apel etnograful maghiar Imre Szabó, ne obligă la rememorarea uneia dintre maximele lui Lichtenberg: "Înșelăciunea dezonoarează, greșeala niciodată!"

În anul 1915, la Brașov apărea sub semnătura lui **Corneliu Tiberiu Rusu** broșura intitulată **"164 strigături din ținutul Zarandului"**. Autorul face unele referiri și la sărbătoarea de pe Muntele Găina, dar nu stăruie, atenția lui fiind îndreptată, așa cum o confirmă din titlul broșurii, asupra zonei Zarandului⁸⁹.

Următoarea descriere, apărută zece ani mai târziu (1925), îl are ca autor pe **Traian Mager**⁹⁰. Și el se numără între cei care (re)consemnează celebra strigătură legată de activitatea și numele uitatului folclorist Grigore Sima. Asupra lui Traian Mager și a activității sale de culegător de strigături, vom mai avea prilejul să revenim.

Anul 1926 a consemnat un "incident" greu de înțeles, cu efecte negative asupra activității ulterioare de culegere și publicare a folclorului Țării Moților.

Tache Papahagi (1892 - 1977), "lingvist talentat, etnograf remarcabil, folclorist de primă dimensiune în epocă" (Adrian Fochi) - "cel mai fidel continuator al lui Ovid Densusianu" (Ovidiu Bârlea) – în tinerețe, sub impulsul unor impresii de moment, insuficient temperate de luciditatea specialistului, necunoscând în profunzime creația populară din zona Țării Moților, omițând vechile culegeri folclorice (nu putem admite că un specialist de talia lui nu a cunoscut, bunăoară, monumentală lucrare a lui Teofil Frâncu și George Candrea – cea dintâi colecție românească de folclor!...), a comis o gravă și neașteptată eroare, neconfirmată vreodată de cercetările ulterioare în Țara Moților, afirmând că **"Moțul n-are literatură folclorică: doină, bocet, colindă, baladă, basm, tradiție etc. N-are nici alte genuri, ca strigături (n.n.P.D.), ghicitori etc, întrucât șezători de iarnă, bunăoară, în țara lor nu pot avea loc"!**⁹¹.

Culegerea sa folclorică din Țara Moților – publicată în revista "Grai și suflet", precum și în extras, ambele în anul 1925 – este modestă, cuprinzând doar 31 de texte: 9 piese din folclorul credințelor și obiceiurilor, 8 descânțece, 8 cântece lirice și 1 cântec bătrânesc. Să fi fost influențat în formularea concluziilor citate, de "recolta" relativ slabă a anchetei sale în Țara Moților, de atitudinea ușor ostilă a localnicilor față de el? În ceea ce ne privește, nu putem neglija aceste realități, cărora, credem, li se adaugă și faptul că Tache Papahagi nu a găsit acele punți sufletești care să-l apropie de moți, cu atât mai mult cu cât aceștia, fapt cunoscut, erau "scurți la vorbă și neîncrezători în străini"⁹², firi interiorizate și extrem de suspicioși!

Ulterior Tache Papahagi, va mai face unele precizări și "rectificări" în legătură cu cele afirmate despre graiul și folclorul moților însă, în general vorbind, deși a avut un puternic respect pentru adevărul științific, deși l-a caracterizat o probitate științifică exemplară, totuși, nu a renunțat niciodată la concluziile citate, ba mai mult, a făcut noi încercări de a justifica "o reală penurie folclorică a moților propriu-ziși"⁹³!

Amendând aceste opinii – care datorită prestigiului autorului lor, au frânat o bună bucată de vreme cercetarea folclorului din Țara Moților! – reputatul lingvist **Emil Petrovici** (1899 - 1968) aprecia că **"lipsa folclorului la Moți sunt basme născocite de oameni care nu știu să se apropie cu destul tact de țărânul nostru de pretutindeni"**⁹⁴.

Din cele 251 de texte câte numără culegerea sa de **"Folclor de la moții din Scărișoara"** (1939), 96 sunt hore și doine, 47 – strigături, 3 – colinde, 6 – povești, legende, snoave, 34 – ghicitori, 2 – bocete, 10 – descânțece, 27 – practici magice, 15 - "demoni, ființe fantastice sau puteri supranaturale", 11 - "despre păstorit și viața din trecut". Îndreptățit de numeroase dovezi – dintre care, o parte, se regăsesc și pe parcursul acestui studiu, de cele văzute, auzite și culese personal din Țara Moților ș.a. – Emil Petrovici

⁸⁹ Cornel Tiberiu Rusu, 164 strigături din ținutul Zarandului, Brașov, 1915.

⁹⁰ Traian Mager, Aspecte din Munții Apuseni. Târgul de Iete de la Găina. Ghețarul de la Scărișoara, Arad, 1925.

⁹¹ Tache Papahagi, Cercetări în Munții Apuseni, în: GRAI ȘI SUFLET, București, Vol. II, Fasc. 1, 1925, p. 42. Același, în vol. "Flori din lirica populară. Doina și strigături, București, 1936, în cele 79 de pagini, nu citează nici o strigătură moțească!

⁹² C. Diaconovich, Enciclopedia română, Tom. III, Sibiu, 1904, p. 336.

⁹³ Pentru aceste aspecte, vezi: Dacoromânia. Bibliografie, București, 1983, p. 115. Pentru Tache Papahagi, în general, vezi: Adrian Fochi, Profesorul Tache Papahagi, în: REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR, București, Tomul 22, Nr. 2, 1977, p. 233 – 235; Nicolae Bot, Tache Papahagi, în: ANUARUL MUZEULUI ETNOGRAFIC AL TRANSILVANIEI, Cluj, IX (1977), p. 415 – 417; ș.a.

⁹⁴ Emil Petrovici, Folclor de la Moții din Scărișoara, în: ANUARUL ARHIVEI DE FOLCLOR, Cluj, V(1939), Cluj, 1942 p. 120.

a ajuns la concluzia – la care ne raliem cu convingere – că **"genul liric al doinelor și strigăturilor e foarte bine reprezentat în folclorul Moșilor (n.n.P.D.)"**⁹⁵.

Opinii mai vechi a lui Emil Petrovici, i se adaugă încă una, de dată mai recentă (1973), aparținând unui foarte bun cunoscător al zonei, **Ioan R. Nicola: "Țara Moșilor are un folclor bogat și variat, care se integrează organic în tezaurul folcloric al poporului român"**⁹⁶.

Revenind la cronologia descrierii sărbătorilor de pe Muntele Găina, a jocurilor și strigăturilor prilejuite de acest moment anual, menționăm pe cel de-al patrulea localnic (moș) care a abordat subiectul, cunoscutul **Ion Rusu Abrudeanu** (1870 – 1934; n. Abrud-Sat, jud. Alba). Descrierea sa a fost înserată în lucrarea **"Moșii. Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit"**, apărută la București, în anul 1928⁹⁷. El consemnează faptul că până către ora 10.00 participanții la sărbătoare "târguiesc" cele trebuincioase (citează unelte de casă și agricole), apoi, după încheierea "târguieiilor" lumea începe să prânzească pe iarba verde. După încheierea acestei mese ritualice, se încinge jocul pe întreaga suprafață a platoului Găinii. În cântecele viorilor (ceterelor), clarinetelor, cimpoiailor și fluierelor – al căror sunete (volum) **"asurzesc pădurile"** – participanții joacă cu foc (hora), în timpul jocului **"adresându-și prin chiuituri (strigături) tot felul de satire"**. Dintre acestea, el consemnează pe cele două (celebre), consemnate de folcloriștii Grigore Sima, respectiv Simion Florea Marian.

Următoarele abordări, aparținând lui **Robert Flicheux** (1925)⁹⁸ și **Nicolae S. Pavel** (1926)⁹⁹, nu menționează nimic nou în legătură cu jocurile sau strigăturile de la Găina.

Din comuna Avram Iancu (jud. Alba; fostă, până în 1924, Vidra de Sus) – deci de la "poalele" Găinii – învățătorul (moș) **Ion Gavra** a cules (1933) două strigături inedite; de la acesta, ele au ajuns la Traian Mager, iar mai apoi, la regretatul **Ion Mușlea**, care le-a și publicat:

**"Sărac târgu Găinii
Bun ai fost de-a te-ntâlni
Cu toate nevestele
De pe toate satele"
"Pe sub poala Găinii
Mă-ntâlnii cu prietenii,
Tot cu vin și cu vinars
Cu [un cuvânt indescifrabil] din cel mai gras"**¹⁰⁰.

Acestea sunt primele - și printre puținele! – strigături în care sărbătoarea și oronimul Găina apar nominalizate. Meritul acestei inedite și prime consemnări, revine învățătorului moș, dar și celor doi specialiști care au contribuit la publicarea lor.

⁹⁵ Ibidem, p. 119. Împărtășind cu convingere acest punct de vedere și din dorința de a pune punct unei dispute sterile, cităm în continuare o minimă bibliografie, mai mult decât edificatoare(!): Ciscă Nicolau, Doine din Ardeal. Din giurul Abrudului, în: "SIEDIETŐREA. FŐIA POPORULUI ROMANU", Budapesta, 19 (1875), p. 69 – 70 (7 texte); Vasile Sala, Doine și hore din satul natal al lui Avram Iancu, în: FAMILIA, 1880, p. 547, 549, 584, 595; Idem, Doine și hore din giurul Albacului, în: "FAMILIA", Oradea, 1886, p. 356 (și în: "GAZETA POPORULUI" Timișoara, 11, 1886); Grigore Sima al lui Ioan, Căntece populare, în: CONVORBIRI LITERARE, 1881, p. 196 – 200, 225 – 232, 357 – 360; 1882, p. 268 – 269; FAMILIA, 1883, p. 32, 104, 253, 276, 293, 401, 424, 580, 592; Ion Pop Reteganul, Trandafiri și viorele, op. cit.; Grigore Sima al lui Ioan, Colindă (Din Vidra de Sus), în: CALENDARIU DIECEZAN, Sibiu, 34 (1885), p. 118 (1 text); Nicoadă Simeon, Doine și chiuituri de pe Arieș, în: TRIBUNA, Sibiu, 4 (1885), p. 485ș.u. (10 texte); Grigore Sima al lui Ioan, Colindă (Din Vidra de Sus), Transilvania, în: REVISTA GENERALĂ, București, 1 (1886), p. 9; Ioan Urban Jamic, Andrei Bârseanu, op. cit., p. 954, 955 și 961; Marele compozitor maghiar Bela Bartok (1881 - 1945), convins că "moșii dețin un viguros și vechi repertoriu" folcloric, a culeșerat în anul 1910 zona Țării Moșilor, prilej cu care din aria Câmpeni – Abrud – Zlatna a adunat 330 piese (cf. Scrisori sale din 20 februarie 1911, către D. G. Kiriac). Acestea și altele câteva sute de piese din folclorul românesc, au fost reluate și tipărite într-o monumentală lucrare - "Roumanian Folk Musik", I – V. Haga, 1967, 1975. Știm de asemenea, că el intenționa să publice în volum distinct, "Căntecele moșilor" care, din păcate, nu a mai văzut lumina tiparului...; Emil Petrovici, Folclor... op. cit., p. 111 – 175; Marțian Negrea, Șapte cântece populare românești, Abrud, 1940; *** Folclor din Transilvania. Texte alese din colecții inedite, Vol. I, București, 1962 (cuprinde și strigături din Arada, Lupșa, Sălcia ș. a.); Ioan R. Nicola, Folclor muzical din Țara Moșilor, Alba Iulia, 1973 (208p.); Elena Pogan, Din folclorul comunei Avram Iancu, în: LIMBĂ ȘI LITERATURĂ, București, 1973, p. 444; Alexiu Viciu, Flori de câmp. Doine și strigături. Bocete. Balade, Cluj – Napoca, 1976 (cuprinde și materiale din Albac, Bucium - Șasa, Lupșa ș.a.); Titus Furdul, Ion Stan Arieșanu, în: ȚARA MOȘILOR. Studii, articole și comunicări, Alba Iulia, 1977, p. 247 – 249 (a publicat folclor muzical din Sohodol și jur); Nicolae Râșteiu, Folclor muzical din Țara Moșilor, o comoară insuficient cercetată, în: ȚARA MOȘILOR. Studii, articole și comunicări. IV. Cluj, 1992, p. 148 – 154; ș.a.

⁹⁶ Ioan R. Nicola, op. Cit., p. 3.

⁹⁷ Ion Rusu Abrudeanu, Moșii. Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit, București, 1928 (Cap. XIX, p. 133 – 139: Târgul de fete de pe Muntele Găina. Târgul sărutatului de la Hălmașiu și târgul de pe Călineasa).

⁹⁸ Robert Flicheux, Un foire aux filles en Roumanie. Extras din: L'ETHNOGRAPHIE, Paris, 1925, p. 393 – 406; Alençon, 1928.

⁹⁹ Nicolae S. Pavel, "Târgul de fete" de pe Muntele Găina, în: BULETINUL SOCIETĂȚII REGALE ROMÂNE DE GEOGRAFIE, Tom XIV (1926), București (1926), p. 122 – 125.

¹⁰⁰ Ion Mușlea, op. cit., p. 369 (n. 63).

O nouă descriere a sărbătorii de pe Muntele Găina va apare în **ziarul "Glasul Moților"** din Cluj, în anul 1934. În articol se consemnează că participanții au băut țuică de cireșe (prima menționare a prezenței acestor băuturi pe munte), au jucat și au petrecut pe cîste¹⁰¹.

Următoarea descriere – una dintre cele mai ample – datînd din anul 1937, aduce mărturii inedite și deosebit de prețioase pentru subiectul acestui studiu.

În anul citat, târgul (nedeia) de pe Muntele Găina a constituit – pentru prima oară! – obiectul de cercetare al unei echipe științifice pluridisciplinare. Printre componenții acesteia, s-a aflat și sociologul **Florea B. Florescu**, autorul articolului **"Târgul de fete de pe Muntele Găina"**¹⁰².

Cu prilejul vizitei din anul 1937 (a mai vizitat și s-a documentat în Țara Moților în anul 1936 și o va mai face și după aceea, în anul 1938), el a "cules" și publicat nu mai puțin de **17 strigături** (această "recoltă" confirmînd zicala locală că "jocul fără strigături, e ca nunta fără muzicanți!"). Situându-l cantitativ pe primul loc (în prima jumătate a secolului XX), între "culegătorii" de strigături "de la " și "despre" Găina, cele 17 strigături încep cu cea culeasă și publicată pentru întâia oară de către folcloristul local Grigore Sima, fapt ce demonstrează longevitatea acesteia (este în vogă și astăzi!), conservatorismul lingvistic al zonei. În continuare, vom cita (selectiv) câteva dintre ele, care ni s-au părut mai frumoase și mai semnificative:

**"De-ar fi, Doamne, mândrele
Să pască ca oile
Nimic n-aș mai lucra
Ci tot de oi aș vedea"**

**"De-ar fi mândra-n firea mea
N-aș mai îmbătrâni așa,
Dar mândra nu-i pe-a mea fire,
Și eu îmbătrînesc cu zile"**

**"Mândra care-mi place mie,
Nime-n lume nu mi-o știe,
Numai Luna când apune
Și ia la nimeni nu spune"**

**"Cea iubit inima mea,
Până-i lumea n-oi uita,
Ce-a iubit sufletul meu,
Până-i lumea-mi pare rău"**

**"Câte mândre-am avut eu,
După toate îmi pare rău,
Dar mai ales după una
Bat-o stelele și luna"**

**"Fosta-i mândră cât ai fost
Și de dulce și de post!
Fost-ai dragă, cui și cui,
Și acum a nimănuil!"**

**"Pe unde mi-e dor și drag,
N-am cale, dar tot îmi fac;
Pe unde mie mi-e dor
Tot mă duc până ce mor!"**¹⁰³

Următoarele descrieri de până la cel de-al doilea război mondial, nu aduc (noi) dovezi și informații pentru subiectul nostru.

După război, prima descriere a sărbătorii (nedeii) de pe muntele Găina o face – într-o broșură de popularizare, de altfel printre foarte puținele dedicate acestui subiect (lipsit încă de o monografie științifică!) - , **Ion Blăgăilă** (1945)¹⁰⁴. El scrie că moaștele, "de cum se face ziua, încep să cânte din tulnice". Mai apoi, "lăutarii, în zeci de grupuri, adună în jurul lor sute de țărani și excursioniști, care joacă și își petrec". Nu uită să facă precizarea că participanții joacă "de rup pământul"..."¹⁰⁵

Urmează o scurtă descriere, care-l are ca autor pe **V. I. Rusu** (1947)¹⁰⁶.

Zece ani mai târziu (1957), târgul (nedeia) de pe muntele Găina intră în atenția etnografului **Nicolae Dunăre**. El îi va dedica patru articole, în care va sublinia vechimea sa milenară, perpetuarea ei în timp și spațiu, originalitatea precum și caracterul de mare sărbătoare populară românească¹⁰⁷.

¹⁰¹ ***Târgul de fete de pe Muntele Găina, în: GLASUL MOȚILOR, Cluj, Anul III, Nr. 20, din 29 iulie 1934, p. 3.

¹⁰² Florea B. Florescu, Târgul de fete de pe Muntele Găina, în: SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ, București, Anul II, septembrie – octombrie 1937, Nr. 9 – 10, p. 418 – 430.

¹⁰³ Ibidem, p. 429.

¹⁰⁴ Ion Blăgăilă, Târgul de fete de pe muntele Găina, Arad, 1945.

¹⁰⁵ Ibidem, p. 46

¹⁰⁶ Rusu V. I., Valea Arieșului, Turda, 1947.

Această trăsătură dominantă, va fi subliniată și de către **Vasile Căbulea** (1958)¹⁰⁸, respectiv **Mircea Bradu** (1965)¹⁰⁹. Anul 1972 marchează apariția în circuitul științific de specialitate a unui dintre cele mai serioase și documentate studii privind (însă) reflectarea acestei sărbători montane anuale în literatură, autorul lui fiind regretatul **Ion Mușlea**¹¹⁰.

Un an mai târziu (1973), este culeasă și publicată o nouă strigătură în care oronimul Găina apare nominalizat, în premieră, de două ori:

**“Cātu-i lumea-n lung și lat
Ca Găina n-am aflat.
Cātu-i lumea și țara
Nu-i munte ca Găina”**¹¹¹

Prezența jocurilor la târgul (nedeia) de pe Muntele Găina, este consemnată și în descrierea celor care ca autor pe un îndrăgostit al plaiurilor Apusenilor, **Vasile Netea** (1977)¹¹².

În anul 1981, asupra celebrei sărbători etnofolclorice revine etnograful **Nicolae Dunăre**¹¹³, el menționează jocurile populare prilejuite de această sărbătoare, noile forme de manifestare artistică, grefate pe fondul acestei vechi tradiții. Abordările ulterioare – succinte sau mai ample -, reiau unele sau altele dintre aspectele la care ne-am referit, insistând, în primul rând, pe actuala desfășurare a acestei sărbători. Deși pomenesc (mai rar) de prezența jocurilor sau a strigăturilor, ele nu descriu jocurile, nu consemnează strigăturile. Dintre excepțiile care merită să fie notate, amintim abordarea târgului de la Găina (într-o mică lucrare) care îl are ca autor pe **Ion Herman** (1994)¹¹⁴. În “Târgul de fete”, autorul înserează între “cântecele populare” anexate lucrării - și pe următoarele două:

**“Nedeia, jocul și cântul
Guvernează întreg pământul.
Să le purtăm în cunună
După datina străbună”
“Vara la târgul de fete
Mergem toți cu dor și sete,
Sus pe Muntele Găina
Are moțul rădăcina”**¹¹⁵

(Al doilea “cântec”, inedit, completează în chip fericit lista de strigături în care sărbătoarea sau oronimul apar nominalizate). Acestora le mai adăugăm alte câteva, din cele 32 de strigături ajunse în posesia noastră (1998) prin amabilitatea fostei noastre profesoare **Elena Pogan**, întemeietoarea și dirijoarea celebrei formații de tulinicărese din comuna Avram Iancu (AB), o harnică culegătoare a folclorului moțesc (la strigături, pe locul I), astăzi pensionară, trăitoare în satul Târșă, din apropierea Găinii:

**“Mai în sus de casa mea
Îi muntele Găina
Unde pasc vitele vara
Tulnicu’ se-aude sara”
“Pe la noi prin juputiș
Fete mari de măritiș
Și ficiorii tăt așa
Că și ei s-ar însura
Colo-n târg la Găina”.**

**“Io-s ficioru lui Poganu
Mă gui vara la Godeanu
Să-ntălnesc mândruța mea
Sus în târg la Găina
Unde noi ne-am cununa.”
“Sai în sus cât pipirigu
Lovească-te beteșigu
Că-mi înceluși mândra
Pe muntele Găina”**

¹⁰⁷ Nicolae Dunăre, Un fenomen etnografic milenar: Târgul de pe muntele Găina, în *Facla Cluj*, XII (1957); Nr. 3348; Idem, Vechiul târg de fete de pe muntele Găina, în: *TRIBUNA Cluj*, IV (1957); Idem, The traditional “Maidens Fair” on Mont Găina, în: *REVUE ROUMAINE-ROMANIAN REVIEW*, București, XI, 4 (1957), p. 117-121; Idem, Der uralte “Madchenmarkt” auf Găina-Berg, în: *RUMÄNISCHES RUNDSCHAU* București, XI, 4 (1957).

¹⁰⁸ Vasile Căbulea, *Culegătorii de aur*, București, 1958.

¹⁰⁹ Mircea Bradu, Din nou pe Muntele Găina, în: *FAMILIA*, Oradea, Seria a V-a, Anul I (101), Nr. 1, septembrie 1965.

¹¹⁰ Ion Mușlea op. cit. (n.100), p. 349-388

¹¹¹ Vezi: L. Țugui, N. Chesăraicu, *Drumuri în Țara Moșilor*, București, 1973, p. 51.

¹¹² Vasile Netea, op. cit. (n.11)

¹¹³ Nicolae Dunăre, *Arta populară în Munții Apuseni*, București, 1981.

¹¹⁴ Ion Herman, *Târgul de fete*, București, 1994.

¹¹⁵ Ibidem, p. 99.

“Niciodată nu-i mai bine
Ca vara-n târgu Găinii
Că-n Găina-i apă rece
Și ai cu cine-ți petrece”.

“Joacă moața cu moțu
De duduie pământu
Și bulzăscu tăt așa
De se scutură țundra.”

“Hopa hop, Gheorghe șchiop
Cu cizme și cu cojoc
Să bagă și el în joc
Ca să strige-o strigătură
Că-i nealcoș și bun de gură”

După cum se poate constata din lectura acestei părți a studiului nostru, deși ea se referă la jocurile și chiuiturile (strigăturile) din timpul acestora, ca la un tot unitar, materialul prezentat conduce la concluzia că dacă în ceea ce privește strigăturile, dovezile citate sunt suficient de relevante – chiar dacă acestea nu se ridică, cantitativ, la nivelul la care ne-am fi așteptat!¹¹⁶ -, în ceea ce privește jocurile populare prilejuite de această sărbătoare celebră, datele sunt generale și lapidare și chiar dacă majoritatea autorilor citați consemnează prezența acestora, lipsesc descrierile și detaliile despre acestea, notările exacte ale mișcărilor (poate și datorită dificultății unei atari întreprinderi...). Așa se și explică de ce, prezentând cronologic descrierile referitoare la târgul (nedeia) de pe Muntele Găina – la unele consemnări, autorul a renunțat deliberat, din motive obiective -, ne-am referit mai mult la chiuituri (strigături) și mai puțin la jocurile populare! Acesta este adevăratul motiv pentru care am considerat necesar ca la acestea, să ne referim special, în cele ce urmează.

III. JOCURILE POPULARE LA TÂRGUL (NEDEIA) DE PE MUNTELE GĂINA

Un element “cheie” în descifrarea vechimi și continuității jocului popular în Țara Moților în general, a celui prilejuit de târgul (nedeia) de pe Muntele Găina în special, îl constituie toponimia locală – un cronicar de preț, asupra căreia cercetătorii acestei zone etnofolclorice nu prea au stăruit. Consemnând stări de lucruri necunoscute – sau prea puțin cunoscute! – de alte categorii de izvoare istorice, toponimia locală atestă existența trecută dar certă a nedeiilor și jocurilor populare prilejuite de aceste sărbători, chiar acolo unde ele au dispărut, iar amintirea “petrecerii” montane nu se mai păstrează în memoria localnicilor.

După formă și sensul semantic, toponimele locale (montane) la care ne vom referi – legate de subiectul studiului nostru -, pot fi grupate în două mari categorii: o primă categorie o constituie toponimele care se referă (nominal) la “joc” (“petrecere”) sau la locul unde acesta s-a desfășurat, iar a doua categorie cuprinde toponimele care se referă la “țarină” – la celebrul joc omonim.

Dacă la scara Transilvaniei, prima atestare a unui toponim (din prima categorie), datează din anul 1373 (în documentul medieval, cuvântul românesc “nedeie” a fost tradus în limba maghiară sub forma de “mons Wegsaghauasa” – “Muntele petrecerii”!¹¹⁷ -, pentru zona geografică a Țării Moților, prima atestare a unui atare toponim datează din anul 1589, documentul medieval consemnând forma “mons Zokoly”¹¹⁸ – care ar putea fi echivalentul “oficial” (“opera” scribilor cancelariei maghiare!) pentru “Muntele jocului”. Cum în zona Văii Cerbului, aparținătoare comunei Bucium (Jud. Alba) – zona la care se referă documentul medieval și unde a fost localizat toponimul – nu întâlnim “muntele jocului” ci un altul, mai apropiat limbajului zonei, “Dâmbul jocului”, la aceasta din urmă credem că se referă documentul menționat! Jocul, prilejuit de “sărbătoarea” locală a scoaterii vitelor la pășune, se pare că s-a transmis asupra locului unde se desfășoară acesta, astfel apărând în timp toponimul citat. Pentru arealul Muntelui Găina, informații prețioase datorăm profesorului dr. Adolf Schmidl – pomenit deja, , atât el cât și celebra-i lucrare. El citează (1863) toponimul “Biharer-Jocu” – “Jocu Bihariu”¹¹⁹ (aceiași toponim, transcris în două feluri). Toponimul – “Jocu” (=Joc <lat. Jocus) – relevant prin însăși forma sub care apare, prin sensul evident pe care-l degajă, denotă, după opinia noastră, anterioritatea lui în raport cu atestarea

¹¹⁶ Consemnăm faptul că marile colecții de strigături ale românilor (sec. XIX-XX), nu consemnează strigături legate de nedeia de pe muntele Găina!...

¹¹⁷ Ioan Mihályi, *Diplome maramureșene din sec. XIV-XV*. Vol. I. Sibiu, 1900, p. 65; Vezi și: Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi, 1640-1780*. Termeni regionali, București, 1978, p. 314.

¹¹⁸ *** Țara Abrudului, Abrud, 1991, p. 62 (vezi și p. 75)

¹¹⁹ Adolf Schmidl, op. cit., p. 145-146

documentară, vechimea lui, practica veche și continuitatea acesteia în timp, faptul că pe acel loc (platou) se juca, exista tradiția acestui joc. În anul 1884, același toponim este citat și de către **Nagy Sándor Kereki**¹²⁰. Trei ani mai târziu (1887), toponimul va fi citat (de două ori !) de către amintitul deja **Ioan Buteanu**. Prima oară, îl pomenește atunci când, referindu-se la grupa sudică a Bihorului, arăta că trecerea între Curcubăta Mică și Bihor se face prin punctul numit **"La joc"**¹²¹ – pas principal, situat la altitudinea de 1.504 m.

A doua oară pomenește de acest toponim, atunci când se referă la târgurile montane locale : **"Aceste târguri începeau aici, în ziua de Sfântul Petru și Pavel, pe un platou mic al Bihorului, numit chiar de aici Jocu (n.n. P.D.), se continuă în duminica primă după Sfântul Petru și Pavel pe un platou la Găina spre sud de Curcubăta, apoi în duminica următoare la Gălășoia..."**¹²² În același an (1887), toponimul va fi menționat și de către **Julius Jung** (1851-1910). Prin intermediul lucrării **"Roemer und Romanen in der Donaulandern"** (Innsbruck – 1887), istoricul german Julius Jung a introdus în circuitul științific european, în sprijinul continuității românești, argumente din domeniul etonografiei și toponimiei¹²³.

Fost elev al celebrului Th. Mommsen, Julius Jung s-a distins prin obiectivitate științifică, prin respect față de adevăr; așa se explică faptul că, dorind să scrie despre români, a ținut să se informeze direct, cât mai complet și corect asupra trecutului și prezentului acestora, sens în care a vizitat (în august-septembrie 1890 și decembrie 1892) două din zonele "cheie" ale Transilvaniei – Țara Hațegului și Țara Moților (Munții Apuseni). Din arealul celei de-a doua, el citează toponimul **"Biharer-Jocu"** și, pentru a elimina ori ce echivoc, adăugă **"nach dem Tancze"**!¹²⁴

O nouă și interesantă informație o datorăm fostului profesor și mai apoi director al gimnaziului din Beiuș (între 1859-1911), **Vasile Dumbravă**, statomnic admirator și activ colaborator al revistei **"Familia"**. Într-un articol publicat în anul 1894 în amintita revistă, el pomenește de nedeia ce se desfășoară pe platoul numit **"La joc"**, situat **"pe Bihor însuși, în șeaua dintre Curcubăta și Piatra Grăitoare"**¹²⁵.

Această mențiune și localizare topografică nu trebuie să ne mire; sursele documentare (istorice, geografice, etnografice și lingvistice) atestă nedei pe următoarele vârfuri montane din zonă : Găina – 1.486 m, Piatra Grăitoare a Bihariei – 1.657 m, Curcubăta Mare – 1.849 m, Lespezi – 1.310 m și, pentru o zonă imediat apropiată, Călineasa – 1.432 m. Aceleași surse documentare, menționează încă un toponim – ilustrativ pentru subiectul acestui studiu – **"Țarina"**¹²⁶. Prin citarea acestuia, trecem la abordarea celei de-a doua categorii de toponime, mult mai bine atestată documentar, datorită – între altele – jocului omonim, extensiei geografice și faimei acestuia.

Reputați specialiști (istorici, filologi, ș.a.), oprindu-se asupra cuvântului **"țarină"** au subliniat ca el este de origine geto-dacă (Constantin C. Giurescu¹²⁷, I. I. Russu, ș. a.). ultimul autor citat, arată, bunăoară că între cuvintele sigure sau probabil autohtone (preromane) – care lipsesc din limba albaneză! -, se numără (și) **grui, lespezi, țarină**¹²⁸. Interesant dar și relevant în același timp este faptul că în **Țara Moților, în imediata apropiere geografică a vârfului Găina, se întâlnesc toponimele Grui, Lespezi și Țarina !** Persistența acestor toponime în timp, trebuie legată în chip firesc de continuitatea elementului autohton în zonă, de conservatorismul lingvistic al locuitorilor acesteia. Cu câteva decenii înaintea lui I. I. Russu, pe baza studierii hărților Atlasului lingvistic român – "operă monumentală de cercetare lingvistico-geografică" (K. Jaberg), publicată în anul 1938 de către Sextil Pușcariu, Sever Pop și Emil Petrovici -, precum și a altor surse documentare, **Ernest Gamillscheg** conchidea că în **Țara Moților aflăm "cea mai veche romanitate"**¹²⁹. Lingvistica se dovedește a fi, în cazul Țării Moților și al Găinii, cea mai prețioasă dintre științele auxiliare ale istoriei.

¹²⁰ Sándor Nagy Kereky, Bihar erszág. Utirajzok Mósodik. Javított és bővített, Vol. III, Oradea Mare, 1884, p. 202.

¹²¹ Ioan Buteanu, op. cit., p. 159

¹²² Ibidem.

¹²³ El se adaugă listei specialiștilor străini care au adus contribuții științifice importante în sprijinul românilor, listă din care amintim pe: L. von Ranke, Tr. Tamm, L. Homo, Ed. Sayous, L. Diefenbach, W. Meyer-Lubke, H. Kiepert, F.W. P. Lehman, O. Frhr. von Dungern ș.a.

¹²⁴ Apud Nicolae Drăganu, Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii, București, 1933, p. 308-309.

¹²⁵ Vasile Dumbravă, op. cit., p. 349.

¹²⁶ Ion Argeșel-Popescu, Valea Arieșului, București, 1984, p. 110.

¹²⁷ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri și până astăzi, București, 1971, p. 81.

¹²⁸ I. I. Russu, Limba traco-dacilor, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1967, p. 215-216.

Vezi și: Idem, Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romană, București, 1981, p. 405-406 ("țarina")

¹²⁹ Ernest Gamillscheg, op. cit., p. 15.

Revenind la toponimul **“Țarina”**, iată câteva dintre cele mai cunoscute în acest areal geografic: **vârful “Țarina Bihorului”** (de unde, după o coborâre de cca. 6 km, se ajunge în frumoasa comună Arieșeni), **“Țarina Abrudului”** (locul unde, în timpul revoluției de la 1848, le cerea Avram Iancu locuitorilor din Vâltor -Zlatna, să se adune pentru înarmare)¹³⁰, **dealul “Țarina”** (1.075 m), **tăul “Țarina”** (realizat la 1779), **lacul “Țarinii”** (realizat la 1900), **masivul “Țarina”** și **cătunul “Țarina”** (1956) – aparținătoare de localitatea Roșia Montană, **dealul “Țarina”** și **“Valea Țarinei”** – aparținând de Baia de Arieș. ș.a.

În legătură cu **sensul semantic al substantivului comun “țarina”**, specialiștii au vehiculat mai multe puncte de vedere.

I. I. Russu a fost de părere că esența semantică pare să fie **“teren cultivat, mai mult plan”**, eventual chiar simplu **“sol, pământ”**, **“țarină”** având la bază **“*terina”** sau **“*telina”**. Renumitul specialist scria apoi că legătura dintre **“țarina”** și **“țară”** (<lat. *terra*, *ae*=**pământ, ținut, țară**), pare a fi justificată de asemănarea formală și chiar semantică (unii specialiști stabilind chiar echivalența **țărănă = țarină**)¹³¹. Conform opiniei sale “foarte puține elemente lexicale autohtone se referă la lucrarea pământului (**țarina**, **grapă**)¹³².

Potrivit opiniei lui **Ion Vlăduțiu**, “n-ar fi exclus ca termenul țarină să fi indicat la începuturile sale tocmai acel teren care era lucrat pentru a asigura practicarea ocupației principale”, adică fie agricultura, fie păstitoritul¹³³.

În cadrul acestei problematice, un prim și relevant exemplu pentru zona Țării Moților (Munților Apuseni) ne este oferit de către un fiu al acestei zone, bun cunoscător al realităților acesteia, **etnograful Valeriu Butură** (1910-1989; n. Sălcuia, Jud. Alba). El scria că, aici, “terenurile arabile s-au împărțit în sectoare pe care se alternau culturile. Un an se cultiva, **sunt în țarină**, iar în anul următor se pășunează și se gunoiesc, numindu-se munte sau imaș”¹³⁴.

Etnograful Nicolae Dunăre – alt mare dispărut, bun cunoscător al zonei etnografice la care facem referire – scriind despre unul din monumentele arhitectonice gospodărești din Țara Moților, respectiv despre șura poligonală, și anumite activități practicate de moți în afara vetrei satului, pomenește de **“țarina de bucate”** (care alternează cu pășunea pentru vârat) și **“țarina de fânațe”** de sub pădure și pădure (unde se face fânul pentru tomnat, iemat și primăvărat)¹³⁵.

Într-o valoroasă monografie dedicată localității Baia de Arieș, autorul acesteia, **Vasile Harda**, ne oferă un nou exemplu: **dealul “Țarina”**, situat în partea de sud a acestei vechi localități miniere; pentru autor, ca și pentru localnici, cuvântul **“țarină”** are înțelesul de “loc întins”, “teren arabil”¹³⁶.

DEX-ul (1975) dă pentru cuvântul **“țarină”** înțelesul de “câmp cultivat; ogor, arătură”¹³⁷. În ceea ce privește arealul montan al Țării Moților, ținând cont de condițiile topoclimatice, nu se poate vorbi de cultivarea pământului în zona înălțimilor Bihorului, Găinii etc. Acesta este, de altfel, principalul argument în baza căruia afirmăm că toponimele care au la bază forma **“Țarina”** sau care au în componență acest termen, au la bază, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, jocul popular omonim, acest fapt demonstrând - dintr-un unghi particular – faptul că secole după secole, printre puținele plăceri și satisfacții de care s-au bucurat moții, s-a numărat **jocul popular “Țarina”**! Izvoarele documentare relevă faptul că în graiul moțesc, cuvântul **“țarina”** a avut și alte sensuri (înțelesuri).

Într-o telegramă a locuitorilor din Câmpeni, trimisă adunării de la Blaj cu prilejul serbărilor ocazionate de semicentenarul **ASTREI** (27-30 august 1911), se spunea: “Românii de pe **țarinile lancelui** (n.n. P. D.) salută cu însuflețire adunarea jubiliară a “ASTREI”, îi doresc progres și aderează necondiționat

¹³⁰ Tot o “țarină” a fost locul de adunare (lângă Câmpeni), în timpul cunoscutei alarmări, date de același Avram Iancu.

¹³¹ I. I. Russu, *Etnogeneza...*, op. cit., p. 405-406.

¹³² Ibidem (vezi și p. 213).

¹³³ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 197.

¹³⁴ Valeriu Butură, *Sisteme de cultură în Munții Apuseni*, în: *APULUM* (Alba Iulia) VIII (1970), p.519. La Sohodol (jud. Ab), “țarină”=“fânațe”, “loc lăsat să se hodinească” (Ioan Teodor Stan, *Toponimia comunei Sohodol (județul Alba)*, în: *ȚARA MOȚILOR. Studii, articole și comunicări*, Cluj, V(1997), p.23). Pentru aceeași echivalență și situație, dar în cazul Băii de Arieș, vezi: Vasile Harda, *Baia de Arieș. Monografie*, Cluj-Napoca, 1995, p. 233.

¹³⁵ Nicolae Dunăre, *Structuri și componente arhitectonice tradiționale în Munții Apuseni*, în: *ȚARA MOȚILOR*, Studii, articole și comunicări. IV. Clusium, 1992, p. 161.

¹³⁶ Vasile Harda, op. cit., p. 30. Același autor, pomenește (și) toponimele: “Dealul Țarinei” (p.12) și “Valea Țarinei” (p. 16).

¹³⁷xxx *Dicționarul explicativ al limbii române*, op. cit., p. 984.

la concluziile acesteia spre fericirea noastră¹³⁸. Este evident că, în cazul de față, expresia „țarinile lancelui” are înțelesul de „meleagurile lancelui”, „plaiurile lancelui”.

Între **“Craii Munților” (Avram lăncu)** și **“țarini” (melodii, jocuri)**, există și o altă legătură, directă, în afara expresiei anterioare (peiorative). Ca om a fost înzestrat de la natură cu multe „daruri”, între care și cu un deosebit talent muzical. Cânta cu plăcere din gură și din frunză, dar și din tulinic, fluiet, violină și flaut¹³⁹. A rămas în istoria posterității, sub acest aspect, mai ales ca un neegalat doinitor din fluiet (îndeosebi al doinelor de jale...), la același instrument plăcându-i să interpreteze marșuri și jocuri populare¹⁴⁰. În perioada studiilor juridice (Tg. Mureș) lăncu și ceilalți canceliști români conversau între ei, pe stradă, la teatru, la baluri, întotdeauna, „în dulcea și frumoasă noastră limbă românească”, cultivând muzica națională românească. „În localuri, canceliștii comandau piese românești, lăncu răsplătindu-i cu generozitate pe muzicanți”.¹⁴¹ La petreceri, cancelistul moț Avram lăncu asculta cu mare plăcere doine românești, precum și celebra (deja!) **“Țarină de la Abrud”**!¹⁴²

Unul dintre primii “culegători” de “țarini” din Țara Moților – se pare, până la proba contrarie, chiar **primul!** – a fost celebrul rapsod popular **Gheorghe Haja** (1841-1918) – cunoscut ca artist sub numele de **“Ghiuț”** -, șeful celei mai celebre “bande” (orchestre de lăutari) din Abrud¹⁴³. Nu cunoaștem – încă! – prea multe detalii despre această latură a activității sale, dar știm sigur că a cules folclor local, inclusiv **“Țarini”**, lucru ce-i sporește și mai mult faima și popularitatea. El a adunat o adevărată “comoară” muzicală, **colecția sa de “Țarini”**, inedite, arhaice, fiind semnificativă pentru această arie folclorică. Știm, de asemenea sigur, că această colecție a lăsat-o “moștenire” unei alte “celebrități” a Abrudului de altădată, dr. **Alexandru Borza**¹⁴⁴.

Culegător de folclor, de „Țarini” locale, „Ghiuț” a fost în același timp, o vie și bogată „sursă” documentară, între cei care au cules folclor de la el (inclusiv „Țarini”) numărându-se (și) cunoscutul **“rapsod al moților”, Nicodim Ganea**. Culegător de anvergură al folclorului moțesc, Nicodim Ganea (1878 – 1949; n. Bistra – Jud.Alba) – cântăreț (bariton de excepție, cu o dicție perfectă și, totodată, un talentat interpret din fluiet și flaut), dirijor de cor, compozitor și poet -, prin opera sa muzicală, prin tot ceea ce a făcut pentru moți (pe planul învățământului și coral), prin tot ceea ce a făcut pentru cultura română, în general, se înscrie ca una dintre personalitățile de prin rang ale culturii și artei transilvănene¹⁴⁵. Viața nu i-a fost ușoară, iar destinul nu l-a răsfațat. Cu o ascensiune admirată și aplaudată de timpuriu, lăsând marile speranțe puse în el realizate doar parțial, Nicodim Ganea a avut un sfârșit trist și dureros... Perioada sa creatoare – datorită meandrelor vieții și destinului său nefericit – cuprinde circa 10 ani, scurt răstimp în care creat aproape 100 de piese. Creația sa, ca urmare, nu se impune cantitativ; ea se impune însă, prin varietatea tematicii literare, prin melodia aleasă și nu în ultimul rând prin calitatea realizării artistice. Un loc aparte în cadrul compozițiilor sale îl ocupă prelucrările de cântece populare, din această categorie fiind cunoscute astăzi, datorită unor împrejurări vitrege, foarte puține, între care – soarta a vrut să fie așa! - și **„Țarina”**! Folclorul local cules și consemnat în patru caiete voluminoase, din nefericire, s-a pierdut odată cu pierderea acestora într-un compartiment al „Mocăniței”, cu prilejul unuia dintre drumurile sale la Turda...! (Tot o întâmplare nefericită a făcut să se piardă arhiva folclorică și alte documente de valoare, aparținând unuia dintre prietenii săi apropiați, folcloristul Grigore Sima!). Lui Nicodim Ganea îi datorăm, între altele, **„Țarina de la Bistra”**, piesă de mare sensibilitate, rafinament și frumusețe¹⁴⁶.

Un alt mare iubitor al folclorului moțesc, **valoros culegător de „Țarini”** – din păcate, și acesta, prea puțin cunoscut!...-, a fost **dr. Alexandru Borza** (1867 – 1935) din Abrud. Întemeietor și mai apoi

¹³⁸ Vezi(vol.): ȚARA MOȚILOR. V. Clusium, 1997, p. 114.

¹³⁹ Romulus Felea, Avram lăncu în tradiția orală a moților, Cluj-Napoca, 1992, p.213

¹⁴⁰ Ilie Centea, Amintiri despre Avram lăncu, în: PATRIA, Cluj, An IV, Nr. 257, 26 noiembrie 1922. Vezi și Vasile Butea, Fluietul lui Avram lăncu și “Romana” în Halmăgiu, în vol.: ***“Restituiri”, Deva, I, 1993, p. 84-87

¹⁴¹ Vezi (vol.): RESTITUIRI (Deva), Anul II(1994), Nr. 2, p. 11-12.

¹⁴² Marin Badea, Gheorghe Bodea I., Avram lăncu în conștiința poporului român, Cluj-Napoca, 1976, p. 26, vezi și Silviu Dragomir, Avram lăncu, București, 1988, p. 29.

¹⁴³ Pentru “lăutarii” de altă dată ai Abrudului, vezi (art.):Lăutarii din Abrud, în: TRAIAN, 1(1869), p. 176; FAMILIA, 5 (1869), p. 405-406. În anul 1880 la cei cca. 3500 locuitori ai Abrudului, activau intens peste 100 de lăutari. În legătură cu “Ghiuț”, menționăm faptul că Ion Agârbiceanu, fost preot în Bucium-Șasa (AB), în “Arhanghelii” îi dedică cca. 100 de pagini, iar Ion Rusu Abrudeanu, în lucrarea dedicată moților (op. cit. ,p. 153), vorbește despre acest valoros artist popular în termeni elogioși și calzi. Vezi și: R. Oniciu, Un brad sub fruntea Detunatei. Lăutarul Ghiuț, în:“UNIREA”, Alba Iulia, nr. 31 din 24 martie 1968, p.1.

¹⁴⁴ Vezi (vol): ȚARA MOȚILOR, V. Clusium, 1997, p. 185.

¹⁴⁵ Ioan R. Nicola, Un rapsod al moților: Nicodim Ganea, în: ***ȚARA MOȚILOR. Studii, articole și comunicări. IV. Clusium, 1992, p. 190-202.

¹⁴⁶ Ibidem , p. 100 și 201

director al „Spitalului Moților” din Abrud (primul spital de stat din Transilvania!), adevărat Mecena – de donațiile și actele sale filantropice bucurându-se ASTRA, Casina din Abrud, Societatea pentru fond de teatru român, Reuniunea femeilor române din Abrud și jur (a cărei președintă a fost soția sa, Sabina; n. David, originară din Bucium-Jud.Alba), Reuniunea meseriașilor din Abrud, Corul din Abrud, marele lăutar local „Ghiuț”, ș.a.-, dr. Alexandru Borza a fost și un activ, colaborator al revistei muzicale și literare „Musa Română”, editată la Blaj, de către cunoscutul Iacob Mureșianu.

„Rodul” activității sale de culegător de „Țarini” locale, l-a trimis acestei reviste care, în nr.10/octombrie 1888 îi publica trei „Țarine! De la Abrud”- între care se află și celebra „Țarină de la Abrud”, culeasă de la lăutarul „Ghiuț”. În nr.12/decembrie 1888, în paginile aceleiași reviste îi sunt publicate și melodiile de joc intitulate „Buciumane” (de lângă Abrud). În ambele numere, pentru a se evita orice echivoc, redacția revistei face precizarea: „culese de A. Borza”!¹⁴⁷ Ele au fost publicate pentru pian – instrumentul cel mai răspândit pe atunci - , ele putându-se cânta însă și la vioară sau la flaut (dr. Alexandru Borza fiind, și el, un bun violonist!).

Publicarea „Țarinilor” și „Buciumanelor” în revista lui Iacob Mureșianu „Musa Română”, în anul 1888, îl alătură pe dr. Alexandru Borza celor ce au meritul de a se fi numărat între primii culegători ai tezaurului folcloric din această mirifică zonă a Apusenilor, numită metaforic „Țara aurului”.

Vestit medic al Țării Moților, personalitate complexă, cu o bogată cultură medicală, muzicală și politică, dr. Alexandru Borza din Abrud a fost totodată și un mare iubitor al folclorului moțesc, un sensibil culegător al acestuia, un mare animator al vieții culturale a zonei, un om care a făcut multe și substanțiale opere filantropice și, nu în ultimul rând, un mare român care, s-a dăruit cu trup și suflet cauzei naționale românești, contribuind direct, din plin, la realizarea marelui deziderat național – făurirea României Mari, la 1 decembrie 1918. Prin toate acestea - și prin multe altele, de mai mică importanță, dat atât de necesare și semnificative în acele grele vremuri - , dr. Alexandru Borza se înscrie la loc de cinste în cartea de aur a Țării Moților!

Credem că nu greșim afirmând că Gheorghe Haja („Ghiuț”) a fost primul culegător al „Țarinilor” locale, că dr. Alexandru Borza a fost, cronologic, al doilea – dar primul care le-a publicat într-o revistă de specialitate! - și că, în fine, dacă cei doi au fost culegători „amatori”, primul mare culegător profesionist al folclorului Țării Moților, inclusiv al „Țarinilor” locale, rămâne regretatul compozitor Nicodim Ganea.

Din punct de vedere cantitativ, între cei puțini care au cules în timp „Țarinile” zonei, se detașează vestitul lăutar (viorist) **Andronic Albu** (din satul Mușca – com.Lupșa, Jud.Alba) – cunoscut constructor de viori, fluiere și tulpice – care, până în anul 1968 adunase **peste 100 de melodii**,¹⁴⁸ și **Ioan R. Nicola** – profesor la Conservatorul „George Dima” din Cluj-Napoca care, în deceniile 3, 4 și 5 ale secolului XX a adunat folclor muzical din Țara Moților (acesta fiind de altfel și titlul lucrării sale, publicată în 1973!) - care a adunat și introdus în circuitul muzical **19 frumoase „Țarini” locale** (Certege –5, Bistra – 5, Câmpeni 2, Vidra – 2, Lupșa – 2, Mușca – 1, Sohodol – 1 și Scărișoara –1).¹⁴⁹

Dintre interpreții de marcă ai „Țarinilor” moștești, amintim mai întâi pe Gheorghe Haja („Ghiuț”), neîntrecut artist al arcușului, apreciat de către Zaharia Bârsan drept cel mai îndrăgit și apreciat „artist lăutar” din Transilvania. Marele artist lăutar abrudean a fost puternic ancorat în realitățile timpului său. Ca om dar și ca artist, a luat parte la toate bucuriile și necazurile românilor de pe aceste meleaguri, cu arcușul său fermecat mângâind sufletele și îmbărbătând conștiințele, ținând trează speranța într-un viitor mai fericit. Atunci când de pe strunele arcușului său se revărsau acordurile nepieritoarelor „Țarini” - („de la Găina”, „de la Abrud” - „piesă” de rezistență a colecției sale de „Țarini” „de la Bucium” ș.a.), sau „Plecat-au moții la țară” ș.a., auditoriul rămânea fascinat, nu pe puțini obraji picurând lacrimi...¹⁵⁰ Între cei fascinați de talentul său excepțional, de virtuozitatea neîntrecută de care dădea dovadă – alături având o „bandă” alcătuită din 12-16 muzicanți, interpreți la instrumente cu coarde, clarinet și țambal - , s-au numărat (cu prilejul semicentenarului ASTREI, din 1911, când bătrânul „Ghiuț” avea deja

¹⁴⁷ Vezi: Enea Borza, Alexandru Borza din Abrud, colaborator revistei muzicale „Musa Română”, în (vol.): ***ȚARA MOȚILOR. Studii, articole și comunicări Cluj, IV (1992), p.185-186.

¹⁴⁸ Ovidiu Bârlea, op. cit., p.116

¹⁴⁹ Ioan R. Nicola, op. cit., p.180-198.

¹⁵⁰ Ion Rusu Abrudeanu, op. cit., p. 153.

70 de ani...): N. Iorga, I. L. Caragiale, G. Coșbuc, I. Agârbiceanu, I. Mureșianu, Gh. Dima, I. Popovici, P. Liciu, V. Goldiș, S. Pușcariu, Șt. O. Iosif, T. Brediceanu, ș.a.

Mai recente, dar tot faimoase – pentru prezența în repertoriul curent precum și pentru modul strălucit de interpretare al „**Țarinilor**” locale – au fost orchestrele conduse de talentul instrumentist **Ioan Mușca** (cunoscut în epocă și în izvoarele documentare mai mult sub numele de „**Ioanico**”) și o altă celebritate a Abrudului, **Feneșan**¹⁵¹.

Acestor virtuozii, acestor „bande” (orchestre) de primă mărime, li se adaugă și alți interpreți valoroși, mai apropiați timpurilor noastre: **Avram Nicoară (Avram Culi Bârlui – zis Ursu** - care cânta la o vioară pe care și-a construit-o singur!...), din Sohodol (Jud. Alba), **Andronic Albu** (citată deja), ș.a.

În acest context, amintim faptul că „**Țarinile**” au făcut parte și din repertoriul unor orchestre oficiale, locale. Astfel, **Capela (orchestra) din Câmpeni** – pendinte de „Reuniunea de cântări și muzică din Câmpeni” (1884) - , cu prilejul Conferinței Naționale de la Sibiu, din 23 – 24 iulie 1893 (convocată pentru a-și exprima poziția asupra „Memorandului”), a intonat, sub bagheta învățătorului Nicolae Corcheș, pe lângă „Marșul lăncului”¹⁵², „Hora Unirii”, „Someșana” ș.a., și cunoscuta „**Țarină**” care, asemeni celorlalte piese interpretate, a cules ropote de aplauze...¹⁵³ Făcând un salt în timp, trebuie să subliniem că nici în vremurile noastre nu au lipsit interpreții de excepție ai „**Țarinilor**” moștești.

Dintre aceștia, la loc de frunte amintim pe cunoscuții soliști **Nicolae Furdui Iancu** (moț) - „**Țarina de la Găina**” și „**Țarina de la Bucium**” constituie adevărate piese de referință ale repertoriului său - și regretatul **Drăgan Muntean**, cu cunoscutu-i cântec „**Drag mi-i jocul țarina**”. Nu sunt singurii interpreți de „**Țarini**”, dar sunt cei care prin cele două CD-uri scoase - „**Cetera și glasul meu**” / EDC 191 AAD, respectiv „**De la noi din pădureni**” / EDC 197 DDD - , au făcut ca „**Țarinile**” Țării Moților să fie mereu vii, printre noi și deosebit de apreciate de noi!

În legătură cu **jocul omonim**, în anul 1878, **Iosif Vulcan** (1841-1907) se întreba: „**Pentru ce se numește [acest joc] Țarina?**” Tot el, după ce declara cu sinceritate că „**nu văzusem încă danțul acesta nicăieri**”, venea și cu răspunsul la întrebare: „**Pentru că o joacă poporul pe țărână. Așa mi s-a explicat!**” El continua apoi cu considerațiile sale asupra acestui joc, arătând că este „**un ce original în danțul acesta. Un amestec al melancoliei visătoare cu zborul vioșiei răzătoare. O doină topită într-o horă...**”¹⁵⁴

„**Țarina**” această piesă coregrafică de rezonanță unică și arhaică, în ciuda celebrității ei, în timp, nu a prea fost descrisă!...

O scurtă descriere a „**Țarinii**” face **L. Korodi** (1883) în articolul „**Zum Ampoly und Aranyos**”¹⁵⁵. Cinci ani mai târziu (1888), asupra acestui joc se opresc, tot succint, **Teofil Frâncu și George Candrea**¹⁵⁶. De același an, dar de localitatea Abrud, este legată o nouă consemnare a acestui joc popular.

Între 5 – 8 august 1888, ASTRA și-a ținut la Abrud - „capitala” aurului românesc - , în sala Casinei române, cea de-a 27-a adunare generală (a doua din cele patru ținute în Țara Moților: 1865, 1888 și 1938 la Abrud, respectiv 1924 la Câmpeni). Pentru a-i da un și mai mare prestigiu, pentru a-i îmbogăți semnificațiile și a-i crește importanța, pentru a populariza în rândul moților muzica cultă și a stimula mișcarea muzicală locală, la această adunare au fost invitați frații Iacob Mureșianu (1857 – 1917) – compozitor și pianist, care la cei 31 de ani, era un adevărat simbol al unității culturale românești și, implicit, al idealului unității naționale - și Traian Mureșianu (bariton), împreună cu Traian H. Pop (flautist), toți trei din Blaj, precum și corul din Câmpeni - „capitala” zonei prelucrării lemnului de către moți.

Fără a intra în detalii, subliniem că sala Casinei (înființată în anul 1849) – în care a avut loc **primul concert de muzică cultă la Abrud (în Țara Moților)** - , a fost atât de plină de spectatori încât, vorba corespondentului „*Gazetei Transilvaniei*”, „**nu puteai străbate**”! Ambianța costumelor naționale ale femeilor și fetelor, **celebra „Țarina”** jucată demonstrativ de moațe, au creat o atmosferă înălțătoare, mult

¹⁵¹ Vezi: Aurel Ciura, Am trăit evenimentele din Abrud, 1918, în: ***ȚARA MOȚILOR, 1978, p. 47 și 49.

¹⁵² Vasile Buta, Fluietul lui Avram Iancu și „Romana” în Hălmagiu, în vol.: RESTITUIRI, I. Deva, 1993, p. 84-87.

¹⁵³ Vezi (vol.): ***ȚARA MOȚILOR. V. Klusium, 1997, p. 113.

¹⁵⁴ Iosif Vulcan, Schițe de călătorie, 1982, p. 73

¹⁵⁵ Korodi L., Zum Ampoly und Aranyos, în: JAHRBUCH DES SIEBENBÜRGISCHEN KARPATHEVEREINS, Sibiu, 3 (1883), p. 93.

¹⁵⁶ Teofil Frâncu, George Candrea, Românii...op. cit., p. 36.

apreciată de către (aproape octogenarul) George Barițiu, prezent la aceste manifestări¹⁵⁷. „Țarina” fapt relevant – apare consemnată și în legătură cu cea de-a patra adunare generală a ASTREI ținută în Țara Moților, cea de la Abrud, din zilele de 10 – 12 septembrie 1938¹⁵⁸. În cea de-a doua zi (penultima) a adunării, programul bogat ca întotdeauna, a cuprins și o „serată artistică”, la care și-au dat concursul corurile din zona. Impresionant, sub aspectul organizării, frumuseții și participării (mii de localnici), a fost însă „spectacolul” etnografic, ținut pe câmpul de la marginea orașului, în plină zi. N-au lipsit carele alegorice reprezentând ocupațiile locale (mineritul, prelucrarea lemnului, meșteșugurile casnice, ș.a.), unul din momentele cheie ale vieții moților (nunta), portul popular, emblematicele tulnice și, evident, jocurile populare locale („Țarina”, „Învârtita” ș.a.). Toate acestea au impresionat puternic pe numeroșii participanți, fie ei invitați sau localnici.

Revenind asupra consemnărilor documentare și descrierilor „Țarinii”, subliniem că o mare parte a celor care într-un fel sau altul s-au referit la acest arhaic și inedit joc (în mod special autorii străini!), au fost „șocați” de faptul că poate exista atâta rafinament coregrafic la niște oameni simpli care, „politehnici” din punct de vedere ocupațional, practicau cu măiestrie numeroase meserii legate de lemn, pământ și aur! Pentru secolul al XIX-lea, așa cum am mai avut prilejul să subliniem, avem și puține și reduse descrieri ale „Țarinii”, lipsind o descriere detaliată a acestui joc.

Dintre descrierile jocului „Țarina”, aparținând secolului XX, cea mai obiectivă dar și cea mai frumoasă – după opinia noastră - , aparține unui specialist de renume, notorietate științifică românească în problematica dansului popular românesc, lui Ovidiu Bârlea (1917 – 1990; n. Mogoș - Bârlești, fiu al meleagurilor jud. Alba): „Trăsătura dominantă a Țarinei este firescul: nici un fel de efort, nici o urmă de încrâncenare în a executa figuri spectaculoase care necesită o mare încordare musculară. În opoziție cu Învârtita de pe Câmpia Transilvaniei, care atinge repede registrul dionisiac, Țarina se desfășoară în mod constant în măsură apolinică, fără nici o tulburare a calmului sufletesc. Pașii sunt la fel de simpli, dar temperatura la care sunt supuși le conferă o notă de distincției indelebilă. La plimbare, jocul atinge întrucâtva sfera solemnului, prin ocolurile adesea în forma de opt descrise de pașii perechii, când orgoliul jucătorului este invitat din plin să se afirme. Rotirea pare la prima vedere mișcarea cea mai banală: pașii mărunți și egali de parcă ar fi măsuțați invariabil. Dar echilibrul jucătorilor atinge atare grad de perfecție, încât perechea nu depășește cu nimic cercul descris de pași.

Întrădevăr, jucătorii buni execută rotirea <<ca pe tăier>>¹⁵⁹ după expresia locală, oricât de avântat ar fi ritmul și pașii corespunzători.

Rezultatele care alcătuiesc nota de finețe extremă provin și din celelalte mișcări ale corpului, căci la Țarina se joacă integral cu bustul, cu umerii și cu capul, nu numai cu picioarele. Linia bustului și a umerilor se înscrie în sincopale frecvente în melodiile susținătoare cu acele tresăriri neașteptate care îi conferă un farmec irezistibil. Alteori, jucătorul se saltă în mișcări ușoare, aidoma unui fulg, slujindu-se de niște genunchi elastici, care dau bustului un fel de vibrație de o clipă. Capul este de asemenea purtat ca și cum ar privi pe deasupra lucrurilor, dincolo de mărunțișurile cotidiene, uneori răsucit pentru a preveni eventuale amețeli stârnite de rotirea prea accelerată. Partenera joacă măsurat, fără încercări de evidențiere, mișcărilor și distingându-se printr-un fel de finețe înăscută, de evidența pecete feminină.

Țarina mai are și alte ingrediente pline de distincție și măsură, de pildă, jucătorul se desprinde de partenera lui și începe să bată din palme, cu mâinile la înălțimea capului, pentru ea un fel de comandă, căci se execută un fel de piruetă fără nici un fel de sprijin al mâinii, ca la celelalte învărtite. Alteori, atât bărbatul cât și femeia execută câte o piruetă, întrecerea constând în

¹⁵⁷ Vezi: Dominuț Pădureanu, Spectacolele teatral-muzicale în limba română desfășurate în Țara Moților între anii 1861-1918 și semnificațiile lor culturale, politice și naționale (I), în: APULUM, XXVII-XXX, Alba Iulia (MCMXC-MCMXCIII), p. 370-372.

¹⁵⁸ Vezi: Gheorghe Iancu, Adunarea generală a ASTREI ținută la Abrud în septembrie 1938, în: ***ȚARA MOȚILOR, IV. Clusium, 1992, p. 123-132.

¹⁵⁹ „A juca ca pe tier”, adică a călca atât de exact la rotiri încât cercul descris de picioare să nu depășească dimensiunile unui bîld obișnuit, denumea culmea măiestriei coregrafice în optica populară din Transilvania” (Ovidiu Bârlea, op. cit., p. 40).

a reveni întâiul cu fața la celălalt, gata de a relua jocul de perechi”¹⁶⁰. Legat de „ritmurile și tempii” Țarinei, succinte „lămuriri” asupra lor se păstrează de la folcloristul **Bena Augustin** (1880 – 1962)¹⁶¹.

Revenind asupra acestui joc, a cărui schemă ritmică este de 8/8 (opt optimi), subliniem faptul că el are la bază numeroase melodii instrumentale care, pe lângă denumirea generică de „Țarina”, mai pot avea, după caz, în compunere, numele localității (sau zonei) unde se joacă precumpănitor, unde a apărut sau de unde anume a fost culeasă, numele instrumentistului care a creat-o, culeas-o sau lansat-o, făcând-o celebră prin măiestria și acuratețea interpretării, ș.a.

Aceasta realitate este reliefată de lista de jocuri („Țarina”)¹⁶², pe care o prezentăm în continuare: „Țarina de la Găina” (joc pe Găina, dar și în comunele Horea, Mușca-Lupșa și Sohodol), „Sorina (=Țarina) de la Găina”, „Țarina Munților Apuseni” (Abrud), „Țarina Abrudului” (Abrud, Mușca), „Țarina de la Abrud” (Bulzești de Sus, jud. Hunedoara), „Țarina de Câmpeni” (Abrud), „Țarina Câmpenilor” (Miclești-Mogoș), „Țarina de la Bistra” (a neuitatului Nicodim Ganea), „Țarina de Bucium” (Abrud), „Țarina Sohodolului” (După Piatră, jud. Hunedoara), „Țarina de la Roșia” (Mogoș), „Țarina de la Mușca” (Miclești – Mogoș), „Țarina Clujului” (Valea Barnii-Mogoș), „Țarina Petroșani”, „Țarina zorilor”, „Țarina Izbițenilor”, „Țarina bătrânilor” și „Măi badiță, badișor” (toate cinci, din Bucium-Izbita), „Țarina” (Avram Iancu, Mușca), „Țarina de la buciumani” (în zonele Hunedoarei), „Țarina poienarilor” (Bucium-Poieni), „Țarina Alexandrului” (Vidra), „Țarina lui Furdul” (Mușca-Lupșa), „Țarina lui Ioanico din Abrud”, „Țarina de la Broadăr” (Abrud), „O, săraca Negrileasa”, „Țarina lui Ciuca Todor”, ș.a.

„Țarina” unul din cele mai frumoase jocuri curat românești, conform unei aprecieri generice făcute de George Barițiu, era jucată la nunți, la Paști – lângă biserică sau lângă „casa popii” (cf. **Petru Suci**) -, la clăci (de cânepă și nu numai), la sărbătorile mari, la jocurile ce însoțeau marile târguri economice locale, de altădată, și, nu în ultimul rând, la nedeile locale, la „târgul” (sărbătoarea) de pe muntele Găina. Prin joc, moșii se întreceau între ei, exteriorizându-și inima și gândurile. Pentru cei tineri, fete și flăcăi, focul era și un prilej de a-și dovedi vitalitatea, un efect al stării de sănătate, aceasta un gir că pe viitor vor putea procrea copii sănătoși. Cât era de iubit, apreciat și jucat acest joc, o spune (pentru a doua jumătate a secolului trecut) **Ion Rusu Abrudeanu**: „în sunetele dulci și îndemnătoare ale dansului local, numit țarina, se petrecea îndesat până în zorii zilei...”¹⁶³

Petru Suci, un bun cunoscător al realităților din Țara Moților, confirma (1929) pasiunea moților pentru „Țarină”, spunând că aceștia „o joacă și o răsjoacă până nu mai pot”!...¹⁶⁴ Cele arătate de noi, amendează opinia lui **Iosif Vulcan** (insuficient document la data la care a scris!), potrivit căreia „Țarina” se joacă numai în părțile Abrudului!

La sărbătoarea (nedeia) de pe Muntele Găina, precum și în „salba” de sate și comune de la „poalele” acestui munte, din zona geografică imediat adiacentă, nu s-a jucat (nu se joacă) numai celebra „Țarină”! Acestui celebru joc (dans) popular local, i se adaugă: „Învîrtita de la Vidra”, „Pe loc”¹⁶⁵, „Jucata de la Lupșa”, „Abrudana” (pomenită încă din 1888 de către **Teofil Frâncu** și **George Candrea**), „Abrudeana”, „Abrudeanca”, „Abrudul” (joc de brâu), „Abruzana” (joc popular, a cărui muzică îl are ca autor pe **Tiberiu Brediceanu**) – variante ale aceluiași joc! -, „Ardeleana Moților”, „Jocul românesc” (joc popular din Bucium-Sașa; horă vioaie, urmată de sârbă)¹⁶⁶, „Româneasca”, „Bătrâneasca”, „Mocâneasca”, „Hațegana”, ș.a.¹⁶⁷

Așadar, pentru locuitorii Țării Moților (moși), precum și pentru locuitorii zonelor imediate arealului lor geografic cuvântul „țarină” are o triplă semnificație: mai întâi, el desemnează un loc, un teren agricol; în al doilea rând, el este denumirea generică sub care sunt cunoscute mai multe melodii de joc popular (local); în fine, în al treilea rând, cuvântul „țarină” desemnează jocul omonim – celebra creație coregrafică locală, plină de arhaism și unicitate.

¹⁶⁰ Ibidem, p. 92 – 93.

¹⁶¹ **Iordan Dăcu**, Dicționarul folcloriștilor. II. Folclor muzical, coregrafic și literar, București, 1993, p. 35.

¹⁶² **G.T. Niculescu** – **Varone**, **Elena Costache Găinariu-Varone**, Dicționarul jocurilor populare românești, București, 1979, p. 81-182.

¹⁶³ **Ion Rusu Abrudeanu**, op. cit., p. 153.

¹⁶⁴ **Suci Petre**, Țara Moților, regiunea industriei lemnului, Cluj, 1929, p. 79.

¹⁶⁵ **Cernăianu Liviu**, **Lascăr Stancu**, România. Calendarul, manifestărilor folclorice, București, 1974, p. 183.

¹⁶⁶ **G.T. Niculescu** – **Varone**, **Elena Costache Găinariu** – **Varone**, op. cit., p. 16, 119.

¹⁶⁷ *** **Alba Iulia** 2000, **Alba Iulia**, 1975, p. 573.

Continuitatea jocului popular și a „chiuiturii” (strigăturii) care-i pigmentează desfășurarea, a portului popular și a graiului moțesc, a atâtor altor tradiții ce dovedesc bogata viață spirituală a locuitorilor Țării Moților - „**diadema de aur**” a **Transilvaniei** - , modul firesc, în care ei le-au conservat și perpetuat în timp și spațiu¹⁶⁸, ne readuc în minte aprecierile – generale, referitoare la românii din Transilvania, implicit la cei din mirifica „Țară” a moților – aparținând germanului **Martin Opitz** (1597 – 1639; autorul celebrului poem „Zlatna oder der Ruhe des Gemüthes” – 1622 („Zlatna. Cumpăna dorului”): (...) **acele datini / străvechi ce nu se schimbă / Cum nici credința voastră / în moștenita limbă / Păstrându-vă și portul / și minunatul joc / Din vechea rădăcină / pornite dintr-un loc / (...)/ O, dragul meu, pământul / aceste e merit / Ca aurul iubirii să fie aurit. ? V-a dat întotdeauna / al păcii rost de bine / și hotărât îndemnul încrederii în mâine /**”¹⁶⁹.

CONSIDERATIONS REGARDING FOLK DANCES AND THE SATIRICAL EXTEMPORE VERSES BROUGHT ABOUT BY THE FAIR (NEDEIA) ON THE GĂINA (HEN) MOUNTAIN

Abstract

The present study represents the first synthesis in the specialized Romanian literature regarding the dances and the satirical extempore verses brought about by the fair (*nedeia*) on the Găina (Hen) Mountain.

The first part of the study briefly presents the geographical and ethnographical framework in which the Găina Mountain is integrated - attested documentarily in 1767 (Joanne Fridvaldszky), of Latin origin (< gallina>- , and ends with the conclusion that the feast (*nedeia*) on the Găina Mountain leads to marriages and not the marriages to the feast.

The second part of this study surveys the works, studies and articles appeared during 1793-2002, the authors and their view points in connection with the dances and the satirical extempore verses occasioned by the feast “Nedeia” on the “Găina” Mountains.

The author, by appealing to the local toponymy proves the oldness and the continuity of these practices on the mountain heights of the “Moților” Land. In this context, it is underlined the statement of Michael Conrad von Heydendorff (1793) according to which the words “Fair of *fetilor* (girls)” didn't designate the feast (*nedeia*) itself but the place (the flat mountainous region covered with lawns) where it is held.

The author points out the synonymy and the meaning of the terms “extempore song” and “satirical extempore verse” in the text, including 22 satirical extempore verses relating to the feast “Nedeia” on the Găina Mountain, from which some of them are printed for the first time. This fact confirms again that the lyrical sense of the satirical extempore verses is well represented in the folklore of the “Moților” Land (moț = Romanian from the region of the Apuseni Mountains).

The third and the last part of this study is dedicated to the dances on the Găina Mountain proving their oldness and continuity.

A special place in the economy of the chapter is occupied by the famous “moțesc” dance named “ȚARINA”; the author presents its etymology, the collectors and the interpreters of this dance, as well as the most beautiful and important dances named “ȚARINA” in the “Moților” Land, and the skill and the passion of the “moți” taking part in the fair “Nedeia” on the Găina Mountain, during this dance.

¹⁶⁸ Ioan Slavici, op.cit., Vol.VI, Wien, 1881, p.128; Silvestru Moldovan, Zarandul..., op.cit., p.13; Teofil Frâncu, George Candrea, Români..., op.cit., p.123-145 (Cap.„Datine”); Simion Florea Marian, op.cit.,78; Ion Rusu Abrudeanu, op.cit., p.460.

¹⁶⁹ Martin Opitz, Zlatna. Cumpăna dorului, 1981, p.46. În traducerea liberă făcută de George Coșbuc (intitulată „Zlatna”), apare o altă variantă: „(...) limba moștenită / Și azi e tot aceeași, că datinile sunt / Păstrate cu credință, e-al vostru-mbrăcământ / Și jocul chiar e martor c-aveți tulpină veche”.